

Національна академія педагогічних наук України

Інститут проблем виховання

ЛАППО ВІОЛЕТТА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 378.015.31:17.022.1](043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ
ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ
ПРОЦЕСІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Тернопільська Валентина Іванівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри теорії та історії педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Безкоровайна Ольга Володимирівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри методики викладання
іноземних мов;

доктор педагогічних наук, доцент
Осіпцов Андрій Валерійович,
Маріупольський державний університет,
завідувач кафедри фізичного виховання, спорту та
здоров'я людини;

доктор педагогічних наук, доцент
Сопівник Руслан Васильович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
завідувач кафедри педагогіки.

Захист дисертації відбудеться «___» _____ 2018 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Із дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <http://www.ipv.org.ua> та у науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано «___» _____ 2018 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. В. Литовченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Соціально-економічні перетворення в Україні, глобалізаційні виклики, орієнтація на створення спільного Європейського простору вимагають суттєвих змін у системі вищої освіти, зокрема створення такого освітнього середовища, що забезпечить виховання особистості, якій властиві духовні цінності та високий рівень культури.

Упродовж останніх десятиліть в Україні змінилася соціокультурна ситуація, яка позначається багатьма негативними тенденціями: зростання нетерпимості й агресії у взаєминах між людьми, втрата життєвих орієнтирів у певної частини молоді тощо. З огляду на це вищі навчальні заклади (*згідно оновлень чинного законодавства України – заклади вищої освіти*) покликані стати соціальним інститутом, що виконує випереджальну роль у становленні особистості молодої людини, формуванні її світогляду та здатності до самореалізації в суспільстві на основі духовних цінностей.

У стратегічних документах освітньої галузі України, зокрема в Законі України «Про вищу освіту», Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, акцентується потреба утвердження в освіті особистісно зорієнтованого підходу, який передбачає не лише засвоєння людиною певного обсягу професійних знань, умінь, навичок, а й забезпечення гармонійного співвідношення її творчих і професійних якостей, розвиток неповторної індивідуальності. Студент вищого навчального закладу має набути властивостей, що дадуть йому змогу не лише стати висококваліфікованим фахівцем, який відповідально ставиться до виконання своїх обов'язків і здатен самостійно ухвалювати рішення, але й бути самодостатньою особистістю з почуттям власної гідності.

За сучасних умов студентська молодь є головним суб'єктом реформування та інноваційного розвитку вищої освіти і суспільства загалом, тому проблема становлення духовних цінностей студентів набуває високої актуальності.

Філософське обґрунтування феномену цінностей здійснено у працях Аристотеля, Ф. Бекона, В. Віндельбанда, М. Гартмана, Г. Гегеля, Т. Гоббса, Е. Гуссерля, Р. Декарта, І. Канта, Г. Лейбніца, Р. Лотце, Ф. Ніцше, Т. Парсонса, Платона, Г. Ріккєрта, Б. Спінози, М. Шеллера. Чільне місце означене питання посідає у дослідженнях сучасних філософів Г. Вижлецова, О. Золотухіної-Аболіної, О. Дробницького, М. Кагана, К. Клакхона, О. Корнієнка, В. Ольшанського, Р. Перрі, Д. Рісменом, М. Сміта, М. Тофтула та інших, котрі визначають їх як суспільно значущі орієнтири діяльності особистості.

Феномен «духовність» інтерпретовано у координатах філософського знання Г. Аванесовою, А. Адлером, М. Бахтіним, Л. Буєвою, С. Возняком, С. Кримським, В. Ксенофоновим, В. Лекторським, О. Луньовим, В. Мурашовим як цілісність, гармонійність, єдність людини із самою собою, іншими людьми, природою, суспільством, вищими силами.

У психології проблема цінностей особистості вивчалась Б. Ананьєвим, А. Здравомисловим, Є. Клімовим, З. Карпенко, О. Леонтьєвим, В. М'ясищевим,

М. Рокичем, С. Рубінштейном, В. Франклом, В. Тугариновим, Д. Узнадзе та іншими ученими. Осмисленню духовності присвячено праці українських і зарубіжних психологів: С. Белорусова, М. Боришевського, О. Климишина, М. Ломова, А. Маслоу, В. Москальця, Е. Помиткіна, С. Пролєєва, М. Савчина та інших.

Значний науковий доробок щодо формування духовності особистості представлений у вітчизняній педагогічній думці, зокрема у працях М. Демкова, О. Духновича, М. Корфа, І. Огієнка, С. Русової, Г. Сковороди, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Я. Чепіги.

Методологічне підґрунтя духовного становлення і розвитку особистості в умовах реформування освіти визначено у дослідженнях І. Бежа, О. Вишневського, В. Жуковського, І. Зязюна, В. Кременя, Л. Москальової, А. Осіпцова, Т. Потапчук, О. Сухомлинської, В. Тернопільської, Г. Шевченко.

Проте питання духовних цінностей особистості не знайшло на даний час достатнього розкриття в контексті педагогіки, що зумовлює доцільність обґрунтування проблеми формування духовних цінностей студентської молоді у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів. Потребує уточнення провідна категорія дослідження, необхідне визначення змісту та структури феномену «духовні цінності студентської молоді» у педагогічному ракурсі.

Аналіз наукових джерел та сучасного стану формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі (*згідно оновлень чинного законодавства України – освітньому процесі*) вищого навчального закладу дав змогу встановити низку *суперечностей* між:

- сучасною соціокультурною ситуацією розвитку української держави, що актуалізує потребу у високоосвічених, свідомих громадянах з високим рівнем духовності, та незадовільним станом реалізації цього завдання;

- об'єктивними змінами в суспільстві, що детермінують соціальний запит на виховання духовних цінностей студентської молоді, та відсутністю єдиної цілісної системи такого виховання, недостатністю теоретичного обґрунтування зазначеного процесу;

- потужним потенціалом суспільно-гуманітарних дисциплін та позааудиторної діяльності вищого навчального закладу щодо формування духовних цінностей студентської молоді та недостатнім рівнем його практичної реалізації, зокрема щодо забезпечення відповідних педагогічних умов.

Актуальність проблеми в сучасних умовах розвитку країни, потреба її теоретичного та практичного розроблення й систематизації, а також визначені суперечності зумовили вибір теми дослідження: ***«Теоретико-методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 6 від 26 травня 2014 року) та погоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 17 червня 2014 року). Дослідження виконувалось відповідно до тематичного плану науково-дослідницької роботи лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН

України і є частиною теми «Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів» (державний реєстраційний номер 0114U002125).

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес вищого навчального закладу.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Мета дослідження: на основі теоретичного аналізу наукових джерел та педагогічної практики здійснити цілісне обґрунтування проблеми формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів (відповідальність, толерантність, милосердя, гідність, самодостатність), розробити й апробувати структурно-функціональну модель аналізованого процесу.

Відповідно до мети та концепції дослідження визначено такі **завдання:**

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми духовності у філософії, психології, педагогіці уточнити сутність поняття «духовні цінності студентської молоді».

2. Визначити змістову структуру, обґрунтувати критерії, показники, рівні сформованості духовних цінностей студентів.

3. Розкрити потенціал суспільно-гуманітарних дисциплін та позааудиторної діяльності вищого навчального закладу щодо формування духовних цінностей студентської молоді.

4. Розробити структурно-функціональну модель формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, визначити та обґрунтувати педагогічні умови її ефективної реалізації.

5. Розробити та апробувати змістово-методичне забезпечення формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

6. Здійснити експериментальну перевірку структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Концепція дослідження ґрунтується на визнанні духовних цінностей світоглядними орієнтирами, основою діяльності та спілкування людини. Становлення фахівця з усталеною системою духовних цінностей є передумовою цивілізаційного поступу та зростання духовного рівня сучасного суспільства.

Провідну ідею дослідження становить положення, згідно з яким пріоритетом у діяльності вищого навчального закладу є виховання висококультурної, соціально зрілої, духовно розвинутої особистості як провідної рушійної сили у розбудові Української держави. Формування духовних цінностей особистості на етапі опанування майбутньою професією забезпечуватиметься за умови інтеріоризації студентом набутого людством духовно-морального досвіду і вироблення ним у процесі цілеспрямованої діяльності індивідуальних умінь і навичок, що надалі дадуть змогу адаптуватися і повноцінно самореалізуватися в соціумі.

Мета роботи, її науково-теоретичні засади зумовили визначення концептуальних основ дослідження, що потребують обґрунтування на методологічному, теоретичному й практичному рівнях.

Методологічний рівень концепції відображає взаємодію та взаємозв'язок фундаментальних наукових підходів до вивчення проблеми, що покладені в основу дослідження, а саме: *системний* – забезпечує розгляд процесу формування духовних цінностей студентів з позицій цілісності, взаємозбагачення й взаємозумовленості його компонентів; обґрунтування змістової структури феномену духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів; *аксіологічний* – ґрунтується на розумінні феномену «цінність» як ставлення особистості до предметів, явищ, процесів, з якими вона взаємодіє; з позицій такого підходу особистість розглядається як найвища цінність суспільства та самоціль суспільного розвитку; *полісуб'єктний* – відображає єдність особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, що становить сутність методології сучасної гуманістичної педагогіки й психології; особистість розглядається як носій активного, творчого потенціалу, здатний свідомо планувати й організувати власну діяльність на основі духовних цінностей. Зазначений підхід дає змогу враховувати індивідуальні, вікові, психологічні особливості кожного студента, рівень його духовно-морального розвитку; дозволяє давати студентській молоді можливість вибору.

На теоретичному рівні концепції обґрунтовано систему вихідних теорій, ідей, дефініцій, покладених в основу розуміння сутності явища, яке вивчається, наукового обґрунтування досліджуваних фактів і явищ, їх аналізу, узагальнення й синтезу; розроблено структурно-функціональну модель формування духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів, визначено та обґрунтовано педагогічні умови її реалізації.

Практичний рівень концепції передбачає перевірку ефективності структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів, сукупності відповідних педагогічних умов; упровадження ефективних форм, методів, засобів, а також розроблення й перевірку ефективності змістово-методичного забезпечення, спрямованих на формування духовних цінностей студентів.

Застосування вищезгаданих концептуальних підходів забезпечує розуміння *формування духовних цінностей студентів* як системи науково обґрунтованих педагогічних дій і заходів в освітньому процесі, побудованої з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, специфіки навчально-виховної та позааудиторної діяльності університету та спрямованої на використання її виховного потенціалу.

Реалізація концепції передбачає якісне перетворення чинної педагогічної практики формування духовних цінностей студентів, а також розвиток теоретико-методологічних і методичних засад проведення навчально-виховної роботи у вищому навчальному закладі загалом.

Визначені концептуальні положення стали підґрунтям для **гіпотези дослідження**. *Загальна гіпотеза* полягає в тому, що формування духовних цінностей студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу

буде більш ефективним за умови обґрунтування теоретико-методологічних засад формування духовних цінностей особистості, розроблення структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді, в основі якої – положення системного, аксіологічного та полісуб'єктного методологічних підходів.

Загальна гіпотеза конкретизована в *часткових гіпотезах (припущеннях)*, що формування духовних цінностей студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу буде успішним за таких педагогічних умов:

- конструювання духовноспрямованого змісту навчання студентів вищого навчального закладу;
- формування у студентській групі виховного середовища, що активізує інтеріоризацію студентами духовних цінностей;
- педагогічна підтримка студентів у духовному самовизначенні, вияві духовних цінностей у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Методологічну основу дослідження становлять філософські вчення про природу цінностей, їх зв'язок із культурними факторами та потребами, інтересами особистості; філософські ідеї про взаємозумовленість соціальних явищ і педагогічної дійсності, про необхідність їх вивчення в конкретно-історичних умовах; наукові положення про загальну культуру як рівень розвитку суспільства; ідеї діалектичного розвитку особистості внаслідок залучення до різноманітних видів діяльності; філософські, психологічні, соціально-педагогічні положення про розвиток особистості в соціальному середовищі, про соціальну зумовленість процесів формування свідомості й поведінки; концептуальні ідеї теорії всебічного розвитку цілісної особистості в навчально-виховному процесі; положення системного, аксіологічного, полісуб'єктного підходів до організації освітнього процесу з метою формування духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів.

Теоретична основа дослідження охоплює теорії та концепції щодо: загальних закономірностей розвитку особистості (В. Андрущенко, Л. Архангельський, О. Асмолов, І. Бех, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонт'єв, І. Кон, С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн та інші); психолого-педагогічні теорії стосовно особистості та її зміни в онтогенезі (Б. Анан'єв, О. Бодальов, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Рубінштейн, Н. Тализіна, Б. Теплов та інші); самодетермінації, самоактуалізації особистості як активного суб'єкта поведінки, творця власного життя (А. Петровський, О. Леонт'єв, Р. Роменець, В. Татенко, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм та інші); становлення загальної культури особистості (І. Василенко, А. Гелен, В. Давидова, М. Коган, М. Коул, К. Нельсон та інші); природи становлення ціннісної сфери особистості (Б. Анан'єв, А. Здравомислов, Є. Клімов, З. Карпенко, О. Леонт'єв, В. М'ясищев, М. Рокич, С. Рубінштейн, В. Франкл, В. Тугаринов, Д. Узнадзе, В. Ядов); особистісного зростання людини в процесі комунікативної взаємодії (Г. Андреева, І. Бех, Л. Виготський, Я. Коломінський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, М. Лісіна, С. Рубінштейн та інші); особистісно орієнтованого підходу у вихованні (І. Бех); гуманістичного виховання (В. Сухомлинський, Л. Новикова, К. Роджерс); системного підходу до виховання (М. Красовицький, Ю. Сокольникова, Е. Юдін).

На різних етапах наукового пошуку використано такі **методи** дослідження:

теоретичні – аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, порівняння, класифікація, узагальнення для з'ясування змісту базових понять дослідження, зокрема уточнення сутності поняття «духовні цінності студентської молоді»; порівняльно-історичний метод – для інтерпретації духовних цінностей в історико-педагогічній ретроспективі; теоретичне моделювання, узагальнення та систематизація для концептуалізації основних положень дослідження;

емпіричні – опитування (інтерв'ю, анкетування, тестування) студентів для визначення рівня сформованості структурних компонентів духовних цінностей; включене та опосередковане спостереження для збору емпіричного матеріалу; експертне опитування викладачів; вивчення навчально-методичної документації; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи) для вивчення стану досліджуваної проблеми, перевірки ефективності розробленої структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей у студентів вищого навчального закладу; верифікація отриманої інформації через зіставлення матеріалів дослідження;

статистичні – з метою кількісного та якісного опрацювання результатів дослідження. Оцінка результатів експериментальної роботи проведена на основі кількісного та якісного аналізу змін рівня сформованості духовних цінностей студентів (метод λ -критерій Колмогорова-Смирнова, ϕ^* -кутове перетворення Фішера), порівняльного аналізу показників у експериментальних і контрольних групах (метод рангової кореляції Спірмена).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що визначено та обґрунтовано теоретико-методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, а саме:

вперше здійснено цілісний теоретичний аналіз проблеми формування духовних цінностей студентів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів на основі ідей системного, аксіологічного, полісуб'єктного підходів; розроблено *структурно-функціональну модель* формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, визначено та обґрунтовано *педагогічні умови* її ефективного реалізації (конструювання духовноспрямованого змісту навчання студентів вищого навчального закладу; формування у студентській групі виховного середовища, що активізує інтеріоризацію студентами духовних цінностей; педагогічна підтримка студентів у духовному самовизначенні, вияві духовних цінностей у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу); визначено *критерії* (знання про духовні цінності, глибина їх осмислення та усвідомлення доцільності оволодіння ними; значущість для особистості духовних цінностей як основи поведінки, діяльності та спілкування; здатність особистості діяти на основі духовних цінностей) з відповідними показниками та рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості духовних цінностей студентів;

– *уточнено* сутність поняття «духовні цінності студентської молоді» як інтегральне особистісне утворення, спрямоване на інших людей (відповідальність, толерантність, милосердя) та на себе (гідність, самодостатність), що робить

поведінку конструктивною та забезпечує можливість здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адаптацію та самореалізацію особистості в суспільстві; уточнено структуру феномену «духовні цінності студентської молоді» (когнітивний, емоційно-ціннісний, практичний компоненти);

– *подальшого розвитку набули* положення про потенціал суспільно-гуманітарних дисциплін та позааудиторної діяльності вищого навчального закладу щодо формування духовних цінностей студентської молоді; про розвиток особистості у виховному середовищі, становлення ціннісної сфери особистості; зміст, форми і методи формування духовних цінностей студентської молоді у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у впровадженні: структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу; програми вивчення рівнів сформованості духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів з відповідним діагностувальним інструментарієм; змістово-методичного забезпечення процесу формування духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів, що відображено у навчальних програмах і робочих програмах навчальних дисциплін «Вступ до спеціальності: дошкільна освіта», «Етнопедagogіка», «Інклюзивна освіта», «Інноваційні технології в педагогіці», «Методика виховної роботи», «Основи педагогічних досліджень», «Педагогічна майстерність», «Теорія виховання», «Теорія і методика виховання», «Філософія», у спецкурсі «Духовні цінності особистості: шляхи формування», посібниках «Вступ до спеціальності: дошкільна освіта» (2013), «Методика виховної роботи в літніх дитячих оздоровчих таборах» (2016), «Основи етнопедagogіки» (2012), «Основи науково-педагогічних досліджень» (2012), «Основи педагогічних досліджень» (2016), «Педагогіка дошкільна» (2016), «Теорія виховання» (2013), «Філософія» (2013), методичних рекомендаціях «Виховання духовних цінностей студентської молоді в осередку академічної групи ВНЗ» (2016).

Результати дослідження можуть бути використані у вищих навчальних закладах під час викладання дисциплін: «Філософія», «Історія української культури», «Культурологія», «Етика й естетика», «Загальна педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогічна майстерність», «Теорія і методика виховання»; для розроблення навчальних посібників з теорії та методики виховання, у практичній роботі педагогів та психологів ЗНЗ, у системі післядипломної педагогічної освіти.

Упровадження результатів дисертації. Наукові положення дисертаційного дослідження, основні висновки і методичні рекомендації упроваджено: у навчально-виховний процес Буковинського державного медичного університету (довідка № 12/Н-100 від 26.06.2017 р.), Донецького національного медичного університету (довідка № 930 від 12.06.2017 р.), Інституту управління природними ресурсами Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» (довідка № 69 від 31.05.2017 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 30 від 29.05.2017 р.), Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (довідка № 103-10/902 від 19.06.2017 р.), Маріупольського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (довідка № 202-01 від 12.06.2017 р.), Ніжинського державного

університету імені Миколи Гоголя (довідка № 05/258 від 14.06.2017 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-15/06-01-839 від 07.06.2017 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/02/1798 від 21.06.2017 р.), Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка № 707/42 від 15.06.2017 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 634-33/03 від 31.05.2017 р.), Ужгородського національного університету (довідка № 1964/01-27 від 22.06.2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідалися автором та обговорювалися на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Традиция. Духовность. Правопорядок» (Тюмень, РФ, 2009 г.); «Актуальные проблемы современного научного знания» (Пятигорск, РФ, 2010 г.); «Духовно-нравственное воспитание на основе отечественных культурно-исторических и религиозных традиций и ценностей» (Минск, Республика Беларусь, 2010 г.); «Социальное учение церкви и современность» (Орел, РФ, 2011 г.) «Государство, общество, церковь в истории России XX века» (Иваново, РФ 2010 г.) «Культура и религия в XXI веке: проблемы и перспективы» (Саратов, РФ, 2013 г.); «Проблеми моралі: теорія та практика» (Івано-Франківськ, 2013 р.); «Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти» (Мелітополь, 2014 р.); «Духовно-нравственные основы будущего России» (Владивосток, РФ, 2014 г.); «Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах» (Житомир, 2014 р.); «Молодежь Кировской области» (Киров, РФ, 2014 г.); «Якість вищої освіти: чинники формування конкурентоспроможності випускників» (Полтава, 2014 р.); «Pedagogy and Psychology In an Era of Increasing Flow of Information – 2015» (Будапешт, Республіка Угорщина, 2015 р.); «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ, 2015 р.); «Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів» (Мукачево, 2015 р.); «Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця» (Харків, 2014 р.); «Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор» (Ялта, 2014 р.); «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітаристики у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Рубіжне, 2015 р.); «Актуальные проблемы гуманитарного образования» (Минск, Республика Беларусь, 2015 г.); «Вища школа: сучасні тенденції розвитку» (Черкаси, 2015 р.); «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (Суми, 2015 р.); «Наука, образование, культура» (Комрат, Республика Молдова, 2015 г.); «Наука и образование в современном мире» (Караганда, Республика Казахстан, 2015 г.); «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Київ – Кам'янець-Подільський, 2015 р.); «Проблеми особистості у сучасній психології: теорія, методологія, практика» (Одеса, 2015 р.); «Проблеми и перспективы инновационного развития университетского образования и науки» (Гродно, Республика Беларусь, 2015 г.); «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Хмельницький, 2015 р.), «Стратегия качества в промышленности и образовании» (Варна, Болгария, 2015 г.); «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи»

(Кременчук, 2015 р.); «Ценности и нормы в потоке времени» (Курган, РФ, 2015 г.); «II Дунайські наукові читання: духовно-творча константа морального розвитку особистості» (Ізмаїл, 2016 р.); V Міжнародні психолого-педагогічні читання (Переяслав-Хмельницький, травень 2016 р.); «Actual questions and problems of development of social sciences» (Лодзь, Республіка Польща, 2016 р.); «Викладач і студент: мобільність в умовах кредитно-трансферної системи» (Черкаси, 2016 р.); «Забезпечення якості вищої освіти: європейські й національні стандарти та індикатори» (Старобільськ, 2016 р.); «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (Одеса, 2016 р.); «Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір» (Мелітополь, 2016 р.); «Педагогіка у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій» (Київ, 2016 р.); «Інновації у вищій освіті» (Дніпро, 2017 р.); *всеукраїнських* – «Українська культура та ментальність: самобутність в умовах глобалізації» (Ялта, 2011 р.); «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2013 р.); «Процес виховання у координатах духовного розвитку особистості» (Київ, 2013 р.); «Християнські цінності в системі освіти: теорія, традиції, практика» (Умань, 2013 р.); «Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах гуманізації вищої освіти» (Хмельницький, 2014 р.); «Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади та практичні досягнення» (Київ, 2014 р.); «Січневі педагогічні читання» (Сімферополь, 2014 р.); «Стандарти дошкільної освіти: дискурс науки і практики» (Київ, 2014 р.); «Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація» (Мукачеве, 2016 р.); «Тенденції розвитку вищої освіти в умовах гібридної війни на сході України» (Старобільськ, 2017 р.); *науково-практичних семінарах* «Актуальні проблеми вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського» (Коломия, 2013 р.), «Сучасний викладач у студентоцентричній моделі освітнього процесу університету» (Івано-Франківськ, 2016 р.); *семінарах* кураторів академічних груп Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, упродовж 2014–2017 рр.), Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (Кременчук, упродовж 2014–2017 рр.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, упродовж 2014–2017 рр.), Ужгородського національного університету (Ужгород, упродовж 2014–2017 рр.); *щорічних наукових конференціях* викладачів і студентів Коломийського інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Коломия, упродовж 2013–2017 рр.).

Результати дослідження відображено у публікаціях автора й обговорювалися на засіданнях лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України (2014–2017).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 93 публікаціях автора (всі одноосібні), з яких 1 монографія, 8 навчально-методичних посібників, 1 методичні рекомендації, 26 статей у провідних наукових фахових виданнях України (з них 5 входять до міжнародних наукометричних баз), 4 – у зарубіжних періодичних наукових виданнях, 53 статей і тез у збірниках матеріалів конференцій (з них 16 зарубіжних).

Матеріали кандидатської дисертації «Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етноregionу)» (13.00.08 – дошкільна педагогіка, 2008 р., Інститут проблем виховання НАПН України) у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (503 найменування, з них 35 – іноземними мовами), 19 додатків на 67 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 474 сторінки, з них 407 сторінок – основний текст (15 др. арк.). Робота містить 20 таблиць та 16 рисунків (з них 3 рисунки на повну сторінку).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, розкрито концепцію, гіпотезу, методологічні та теоретичні засади, визначено методи дослідження, висвітлено наукову новизну, практичне значення роботи, наведено дані про впровадження й апробацію результатів дослідження, публікації автора, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *«Теоретико-методологічні засади проблеми формування духовних цінностей студентської молоді»* – шляхом аналізу наукових джерел з філософії, психології, педагогіки обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування духовних цінностей особистості; досліджено проблему формування духовних цінностей в історико-педагогічній ретроспективі; на основі актуалізованих підходів до визначення сутності базових понять («цінності», «духовність», «духовні цінності») уточнено сутність поняття «духовні цінності студентської молоді».

Вивчення філософських джерел засвідчило, що на сучасному етапі поняття «цінності» трактується як орієнтири діяльності особистості, яка реалізує їх на практиці (В. Віндельбанд, М. Гартман, Г. Гегель, І. Кант, Р. Лотце, Г. Ріккерт, М. Шелер). Сутність цінностей полягає в їх значущості для особистості. Цінності виявляються в суб'єкт-суб'єктних та міжкультурних взаєминах, скеровують, орієнтують, регулюють стосунки людей (І. Важлецов, О. Дробницький, М. Каган, К. Клакхон, О. Корнієнко, Т. Парсонс).

На підставі аналізу досліджень вітчизняних і зарубіжних учених (Б. Ананьєв, В. Гаврилюк, Б. Додонов, В. Дильтей, Н. Наумова, М. Рокич) з'ясовано, що сфера особистісних цінностей визначає життєві орієнтації особистості та є найважливішим регулятором її поведінки. У цінностях фіксується особлива значущість певних предметів (матеріальних чи ідеальних) для конкретної людини. Ціннісні орієнтації є найважливішим регулювальним і детермінуючим фактором мотивації особистості. У сучасній психологічній науці ціннісні орієнтації – це вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, націлена на певний аспект соціальних цінностей. Детермінантами ціннісних орієнтацій виступають матеріальні умови життєдіяльності, а також індивідуально-типові риси, нахили і здібності людини.

Спрямованість особистості на певні цінності становить її ціннісні орієнтації. Система цінностей відіграє провідну роль у процесі розвитку особистості, є основою для забезпечення її стабільності, визначеності й передбачуваності вчинків та поведінки загалом, а також допомагає адаптуватися до певних змін у житті.

Поняття «духовність» представлене у філософії як цілісність, гармонійність, єдність людини із собою, іншими людьми, природою, суспільством, вищими силами. Духовність є специфічною моральною категорією, що характеризує мотивацію і сенс поведінки особистості (А. Адлер, Л. Буєва, Г. Аванесова, С. Кримський, В. Ксенофонов, В. Мурашов).

У працях вітчизняних і закордонних психологів (С. Белорусова, М. Боришевського, О. Климишин, М. Ломова, А. Маслоу, В. Москальця, Е. Помиткіна, С. Пролєєва, М. Савчина) поняття «духовність» вживається для позначення світоглядних орієнтирів поведінки особистості. Учені доводять, що саме духовності властиві такі якості особистості, які підносять її над власними фізіологічними потребами. Водночас духовність розглядається як продукт і визначальне підґрунтя культури.

Сучасні науковці у сфері педагогіки (О. Вишневський, В. Жуковський, І. Зязюн, В. Караковський, В. Кремень, С. Маслова, Т. Потапчук, О. Сухомлинська, Г. Шевченко) розкривають зміст духовності як суттєвої особистісної якості людини та зосереджують увагу на морально-етичних настановах, які мають абсолютний характер, універсальне значення й виступають основними категоріями духовності.

На важливості духовності як фундаментального надбання людини, у якому акумульовано всю людську культуру, наголошує І. Бех. Саме в царині культури (науки, мистецтва, релігії, моралі, права) створюються цінності, які привласнює особистість у процесі свого розвитку. Активно долучаючись до світу культури, вона й набуває духовності як вищого вияву людяності. Як вважає учений, духовність не приписується індивідові ззовні, вона виростає зсередини разом із особистісним «Я» людини, а часто навіть випереджає його формування і виражається лише в суспільно значущих прагненнях.

Духовні цінності, за І. Бехом, це безумовне високосмислове утворення, за допомогою якого формується «Я» духовне, і яке втілюється у відповідних вчинках, поведінці, спілкуванні, діяльності.

Ретроспективний аналіз стану опрацювання проблеми духовних цінностей у вітчизняній педагогічній науці засвідчив, що вчені М. Демков, О. Духнович, М. Корф, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга розглядали лише окремі складові цього феномену. Зокрема, виховання високодуховної особистості означало формування і розвиток гідності, честі, шляхетності, поваги, доброзичливості, почуття обов'язку перед батьківщиною, чуттєвого ставлення до світу,

Проаналізовано *методологічні підходи* до вивчення проблеми формування духовних цінностей особистості: системний, аксіологічний, полісуб'єктний. Зокрема, полісуб'єктний підхід передбачає, що сутність особистості є значно більш різнобічною і складною, ніж процес діяльності, до якої її залучено; особистість розглядається як носій активного, творчого потенціалу, здатний свідомо планувати й організувати власну діяльність на основі духовних цінностей.

Визначено основні *принципи* формування духовних цінностей особистості студента у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій; особистісно-розвивального спілкування; використання співпереживання; систематичного аналізу студентами власних і чужих учинків; проблемної форми подання навчального змісту.

У розділі визначено *систему духовних цінностей*, інтеріоризація яких сприяє духовному вдосконаленню особистості студента (відповідальність, толерантність, милосердя, гідність, самодостатність), розкрито їх сутність.

На підставі здійсненого теоретичного аналізу уточнено зміст поняття «духовні цінності студентської молоді» як інтегральне особистісне утворення, спрямоване на інших людей (відповідальність, толерантність, милосердя) та на себе (гідність, самодостатність), що робить поведінку конструктивною та забезпечує можливість здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адаптацію та самореалізацію особистості в суспільстві.

У другому розділі – **«Емпіричний аналіз сучасної практики формування духовних цінностей студентської молоді у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів»** – обґрунтовано змістову структуру феномену духовних цінностей особистості, критерії, показники і рівні їх сформованості та наведено результати констатувального етапу педагогічного експерименту.

Обґрунтовано змістову структуру феномену духовних цінностей особистості, яка представлена взаємопов'язаними і взаємозумовленими *компонентами*: 1) когнітивним, який охоплює знання про сутність і зміст духовних цінностей особистості, відповідні моделі соціальної поведінки; 2) емоційно-ціннісним, котрий визначається почуттями, переживаннями, що відображають ставлення студентів до духовних цінностей як особистісних надбань; 3) практичним, що проявляється у здатності особистості до практичних діянь (вчинків) на основі духовних цінностей.

З'ясовано, що студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-сміслових структур свідомості особистості й характеризується як завершальний етап підготовки до самостійної професійної діяльності.

Вияв студентами духовних цінностей синтезує можливості вибору різноманітних варіантів поведінки, способів діяльності, які є адекватними щодо конкретних взаємин і тих умов, за яких вони реалізуються. У кожному випадку, вибираючи поведінку або різновид діяльності, студент мусить встановлювати нові зв'язки з іншими людьми, тому будь-який змістовний акт вибору, яким би індивідуальним він не здавався, є одночасно моментом функціонування спільності, до якої він залучений, показником його потреби у спілкуванні і взаємодії. Саме тому взаємостосунки, комунікацію не можна нав'язати ззовні. Потрібно, щоб вони народжувалися й розвивалися як результат активності самої особистості, яка усвідомила необхідність і відповідальність за їх удосконалення.

Духовні цінності студентів виступають їх ціннісними орієнтирами, виявляються у взаємостосунках з оточуючими, здатності діяти відповідно до соціально прийнятих норм поведінки. Вони відображають ставлення до себе, інших людей, навколишнього світу.

Відповідно до структури феномену визначено та обґрунтовано критерії й показники сформованості духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів, виділено чотири рівні їх сформованості: високий, достатній, середній, низький.

Критерієм когнітивного компоненту виступає *знання про духовні цінності, глибина їх осмислення та усвідомлення доцільності оволодіння ними* (показники: розуміння сутності духовних цінностей особистості (відповідальність, толерантність, милосердя, гідність, самодостатність), механізмів їх прояву та усвідомлення необхідності їх виявлення в щоденній життєдіяльності; знання моральних норм, правил, моделей поведінки, прийнятих у соціумі, та усвідомлення доцільності їх дотримання; володіння системою знань про комунікативні властивості особистості, засоби і механізми взаємодії).

Критерієм емоційно-ціннісного компоненту визначено *значущість для особистості духовних цінностей як основи поведінки, діяльності та спілкування* (показники: ціннісне ставлення до правил, моделей поведінки, прийнятих у соціумі; емоційно-позитивне ставлення до себе, одногрупників, інших людей, навколишньої дійсності; гуманістична установка на взаємодію; розвинута емпатія; емоційна саморегуляція).

Критерієм практичного компоненту виступає *здатність особистості діяти на основі духовних цінностей* (показники: свідомо регульована поведінка, діяльність, спілкування на основі морально-духовних норм; ціннісний характер суб'єкт-суб'єктної взаємодії, готовність до соціально значущої активності).

В основу визначення *рівнів* сформованості духовних цінностей студентів покладено міру розвитку усіх структурних компонентів цього феномену за визначеними критеріями та показниками.

Високий рівень сформованості духовних цінностей студентської молоді характеризується знаннями про сутність духовних цінностей, їх повним осмисленням та усвідомленням доцільності оволодіння ними. Духовні цінності (відповідальність, толерантність, милосердя, гідність, самодостатність) є для студента особистісним надбанням, основою поведінки, діяльності та спілкування; такому студенту властива гуманістична установка на взаємодію, емоційно-позитивне ставлення до себе, одногрупників, інших людей, навколишньої дійсності.

Достатній рівень сформованості духовних цінностей визначається глибокими уявленнями студента про норми, цінності, моделі поведінки, прийняті в соціумі, та усвідомленням необхідності їх дотримання в повсякденних взаєминах. Духовні цінності є для студента особистісним надбанням. Для студентів цього рівня характерні прояви соціально цінної мотивації у взаємодії з іншими людьми, хоча іноді їх поведінка мотивована бажанням завоювати добре ставлення до себе, прагненням уникнути неприємної ситуації. Часто таким студентам притаманна непослідовність у словах і діях.

Середній рівень сформованості є рівнем фрагментарних знань особистості про духовні цінності. Вони не глибоко усвідомлені та не мають особистісного сенсу. Духовні цінності не є достатньою мірою значущими для студента, відтак його поведінка зазвичай зумовлена ситуацією – залежно від вимог, інтересів, потреб і під впливом важливих для нього людей. Він не завжди може регулювати свої емоції, почуття, дії, вчинки. Студент усвідомлює необхідність дотримання моральних норм,

моделей поведінки, прийнятих у соціумі, але не завжди готовий реалізувати їх у різних життєвих обставинах. Вирізняється пасивністю щодо протистояння проявам негативної поведінки з боку інших. Навички саморегуляції розвинуті недостатньо.

Для *низького рівня* сформованості духовних цінностей характерні неповні знання про сутність духовних цінностей, норми, правила поведінки, прийняті в соціумі. Ці знання позбавлені системності і здебільшого не знаходять вияву у поведінці. Духовні цінності не є значущими для студента, він не розуміє важливості дотримання моральних норм у взаєминах з іншими людьми. Представники цього рівня не усвідомлюють цінності іншої людини, не поважають людської гідності, не проявляють у відносинах з іншими людьми відповідальності, толерантності, милосердя.

Констатувальний етап дослідно-експериментальної роботи охопив 974 студентів, 168 викладачів Буковинського державного медичного університету Інституту управління природними ресурсами Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК»», Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Маріупольського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Ужгородського національного університету. До складу експериментальної групи (ЕГ) входило 479 студентів, до контрольної групи (КГ) – 495 студентів.

Для визначення рівнів сформованості духовних цінностей студентської молоді було використано комплекс методів та діагностичних методик, зокрема: метод спостереження за поведінкою студентів у взаємостосунках в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу під час спільної діяльності; метод узагальнення незалежних характеристик, за допомогою якого з'ясовано рівень сформованості певних ознак, рис, поведінкових характеристик студентів за оцінками, які їм давали викладачі, одногрупники, а також самі студенти; анкетування, інтерв'ювання, тестування (за опитувальниками «Діагностика емпатії» І. Юсупова, «Орієнтаційна анкета» Б. Басса, тест КОЗ («Комунікативні й організаторські здібності» В. Синявського, Б. Федоришина)), бесіди з метою виявлення розуміння сутності поняття «духовні цінності», його основних ознак, механізмів прояву у взаєминах, спілкуванні з іншими. У процесі діагностування рівнів сформованості духовних цінностей студентської молоді поряд із даними, отриманими за допомогою стандартних і модифікованих методик, враховувалися експертні оцінки викладачів, кураторів академічних груп.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив, що високий рівень сформованості духовних цінностей властивий 8,6 % респондентів ЕГ та 8,7 % респондентів КГ; достатній рівень зафіксовано у 15,3 % учасників ЕГ та 16,3 % студентської молоді КГ; середній рівень сформованості духовних цінностей притаманний 37,3 % учасників ЕГ та 36,0 % – КГ; низький рівень – 38,8 % – студентам ЕГ та 40,0 % – КГ. Таким чином, результати констатувального етапу експерименту виявили недостатній рівень сформованості у студентів духовних цінностей.

Результати констатувального експерименту засвідчили недостатній рівень духовної спрямованості навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів, відсутність відповідного програмного забезпечення, брак уваги до духовного розвитку студентської молоді.

Вивчення стану навчально-виховної роботи вищого навчального закладу засвідчило значні недоліки в її проведенні: більшість викладачів не діагностують та не враховують рівень вихованості студентів, їх індивідуальних особливостей; досить часто вони акцентують свою увагу на отриманні формальних показників роботи, а не на формуванні у студентів духовних цінностей, розвитку потреби в адекватному самовираженні, самоствердженні, розкритті їхньої індивідуальності, творчого потенціалу в навчальній, суспільній діяльності; спостерігається надмірне захоплення викладачів, кураторів організаційними питаннями, а не розвитком самодіяльності й ініціативи юнаків та дівчат. Взаємодія викладача, куратора і студентів будується, здебільшого, за об'єктивним типом, а не на основі співробітництва і співтворчості.

Виявлений стан сформованості духовних цінностей студентів підтвердив необхідність розроблення структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді у вищому навчальному закладі, визначення та обґрунтування педагогічних умов, що забезпечуватимуть духовне вдосконалення особистості.

У третьому розділі – *«Моделювання процесу формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу»* – визначено потенціал суспільно-гуманітарних дисциплін та позааудиторної діяльності щодо формування духовних цінностей студентів; представлено розроблену структурно-функціональну модель формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, визначено та обґрунтовано педагогічні умови її ефективною реалізації.

Доведено, що поєднання гуманітарної підготовки з професійною кваліфікацією майбутніх спеціалістів є однією з найактуальніших проблем діяльності вищих навчальних закладів. Зокрема, наявність гуманітарної складової освіти сприяє реалізації особистості в соціумі, формуванню в неї духовних цінностей.

Окреслено основні *ознаки гуманітаризації навчально-виховного процесу* вищих навчальних закладів як передумови формування духовних цінностей студентської молоді: підвищення ролі гуманітарних наук; максимальне наближення гуманітарних навчальних дисциплін до професійних потреб майбутніх фахівців; створення умов для розвитку творчих здібностей студентів у різних видах діяльності; формування загальнолюдської, духовної, професійної культури, вміння спілкуватися, відстоювати свої погляди і думки на засадах духовно-моральних цінностей; залучення студентів до різних видів суспільно значущої (зокрема добродійної) діяльності. Водночас гуманітаризація передбачає таку технологію навчання, у якій усі педагогічні процеси спрямовані на диференційований розвиток і саморозвиток особистості, максимальне наближення кожної гуманітарної дисципліни до потреб особистості, передусім духовних, формування системи морально-правових відносин, моральної культури, оптимальне поєднання загальнолюдських і національних цінностей.

Проаналізовано зміст навчальних дисциплін суспільно-гуманітарного циклу («Філософія», «Історія української культури», «Культурологія», «Етика й естетика») і професійно-педагогічного циклу («Загальна педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогічна майстерність», «Теорія і методика виховання») з метою виявлення їх потенційних можливостей щодо формування духовних цінностей студентської молоді. Потенціал навчальних дисциплін зазначеного циклу зумовлений особливостями їх змісту, що являє собою сукупність теорій, положень, норм, знань із галузей, що безпосередньо пов'язані з духовним і соціальним життям людини й людських спільнот, створюють умови для всебічного, гармонійного розкриття духовного та творчого потенціалу особистості, а саме: освіта, виховання, наука, культура, мораль, релігія, свобода, права і обов'язки людини, інформаційний простір, соціальна активність, праця, благодійність та ін. Водночас встановлено факт недостатнього висвітлення в проаналізованих програмах питань духовності, духовних цінностей, духовного становлення і розвитку особистості.

Зроблено висновок про актуальність використання потенціалу дисциплін професійно-педагогічного циклу («Загальна педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогічна майстерність», «Теорія і методика виховання») у процесі формування духовних цінностей студентів, що зумовлений особливостями викладання кожної з них, яке передбачає реалізацію низки виховних цілей: утвердження професійної гідності і відповідальності, розвиток здатності до вирішення виробничих питань з позиції духовності, опанування навичок професійної комунікації на засадах доброзичливості і толерантності, сприяння фаховому самовдосконаленню як складнику особистісного зростання тощо.

Позааудиторна діяльність визначена як система взаємопов'язаної діяльності суб'єктів освітнього процесу, що є невід'ємною частиною професійної підготовки і здійснюється поза розкладом навчальних занять. Позааудиторна діяльність поєднує в собі мету, завдання, зміст, форми і методи виховання, спрямовані на формування всебічно розвиненої духовної особистості з високим рівнем професійної культури.

Обґрунтовано, що потенціал позааудиторної діяльності щодо формування духовних цінностей студентської молоді може бути реалізований за умови цілеспрямованого комплексного застосування різноманітних форм і методів, спрямованих на вирішення й моделювання професійних завдань та ситуацій, озброєння студентів методами і прийомами управління власним настроєм, самопочуттям і поведінкою, «програвання» життєвих ситуацій, які ефективно сприяють формуванню духовних цінностей.

Позааудиторна діяльність реалізується через інститут кураторів, який забезпечує організацію виховного процесу на рівні академічної групи. Куратор покликаний створювати сприятливі умови для згуртування колективу студентів, узгоджувати педагогічні зусилля всіх суб'єктів навчально-виховного процесу щодо формування в молоді системи духовних цінностей та професійної компетентності.

Уточнено сутність та структуру студентського самоврядування, що забезпечує виховання духовно-моральних якостей, які необхідні для подолання труднощів соціального життя, створює умови для розкриття організаторських здібностей, розвитку почуття відповідальності, сприяє самоактивізації, здійсненню

саморегулювання, самоконтролю; відтак, може стати ефективним засобом формування духовних цінностей студентської молоді.

Вивчення досвіду позааудиторної діяльності вищого навчального закладу засвідчило, що організація виховного процесу не завжди орієнтована на створення умов для саморозвитку, самоідентифікації особистості студента, реалізації його природних задатків і здібностей, формування в нього духовних цінностей.

У розділі представлено *структурно-функціональну модель формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу*, розроблену на основі визначених теоретико-методологічних засад та репрезентовану у цільовому, теоретико-методологічному, змістовому, технологічному, результативному блоках. Визначення структурних і функціональних компонентів моделі зумовлено віковими особливостями юнаків і дівчат, специфікою навчально-виховного процесу ВНЗ, теоретичними і методичними здобутками сучасної педагогічної науки (рис.).

Цільовий блок містить мету й завдання. Мета визначає характер процесу виховання, головні підходи до організації педагогічної діяльності. Мета відповідно декомпонується на низку конкретних завдань: оволодіння студентами знаннями про духовні цінності особистості, механізми їх прояву, розвиток гідності, відповідальності, толерантності, милосердя, самодостатності; цілеспрямована організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що забезпечує виявлення студентами духовних цінностей; розвиток оптимальних моделей взаємин у системі «викладач – студент» з метою забезпечення сприятливих умов для формування духовних цінностей студентів.

Теоретико-методологічний блок відображає теоретико-методологічні основи побудови процесу формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу; містить основні методологічні підходи (системний, аксіологічний, полісуб'єктний), принципи формування духовних цінностей особистості студента (цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій; особистісно-розвивального спілкування; використання співпереживання; систематичного аналізу студентами власних і чужих учинків; проблемної форми подання навчального змісту).

Змістовий блок моделі представлено взаємопов'язаними та взаємозумовленими компонентами феномену «духовні цінності особистості»: когнітивним, емоційно-ціннісним, праксичним, що мають бути відображені у змісті навчально-виховного процесу та передбачають знання студентами сутності і змісту духовних цінностей особистості, моделей соціальної поведінки, усвідомлення доцільності їх дотримання; розвиток почуттів, що відображають ставлення студентів до духовних цінностей як особистісних надбань; здатність особистості до практичних діянь (вчинків) на основі духовних цінностей.

Технологічний блок ґрунтується на педагогічних умовах, що сприяють духовному вдосконаленню студентів (конструювання духовноспрямованого змісту навчання студентів вищого навчального закладу; формування у студентській групі виховного середовища, що активізує інтеріоризацію студентами духовних цінностей; педагогічна підтримка студентів у духовному самовизначенні, вияві духовних цінностей у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу) і

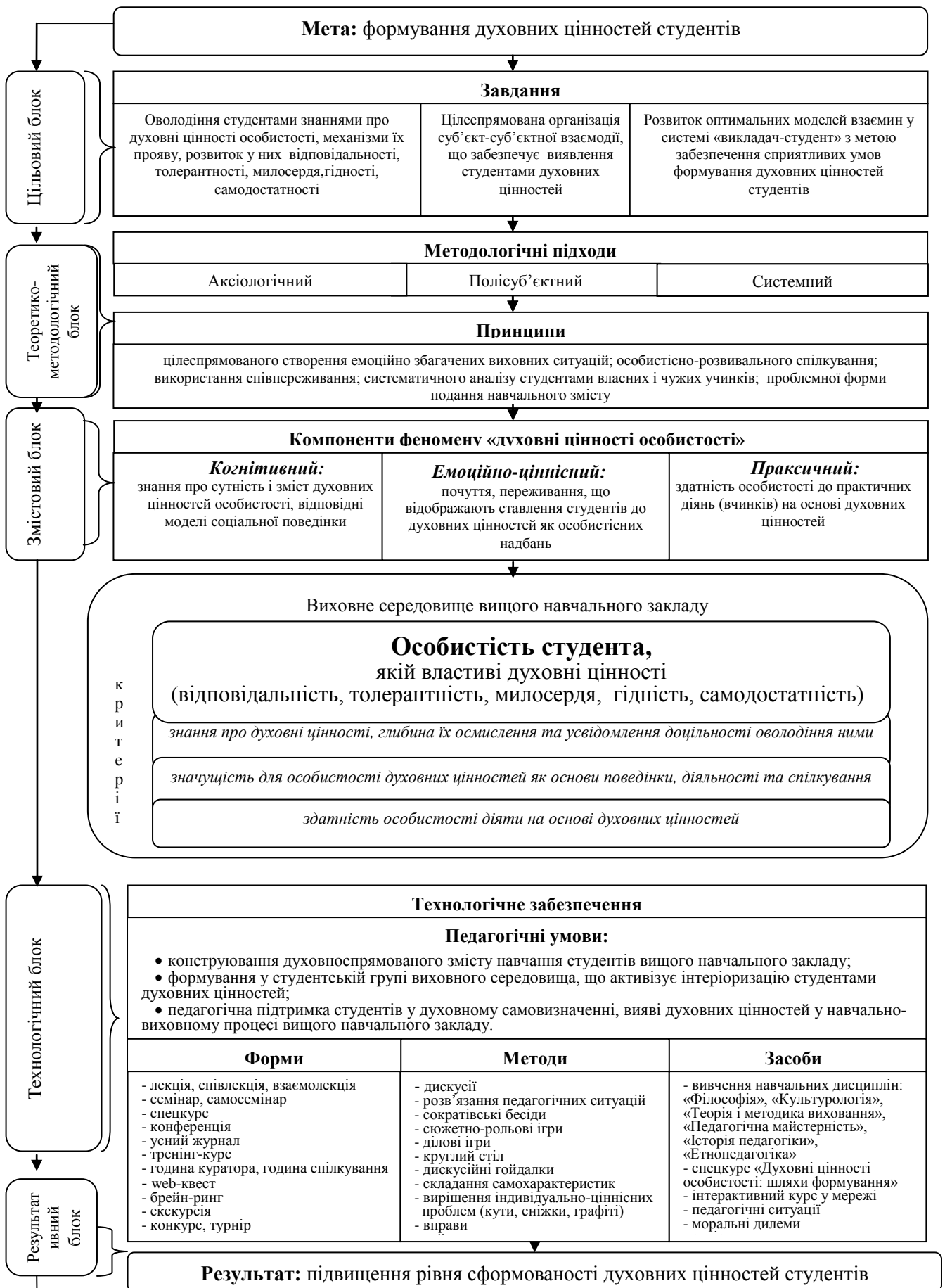

Рис. Структурно-функціональна модель формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу

репрезентується у змістово-методичному забезпеченні формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Суттєвими елементами процесу виховання є цілеспрямована організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів у різних формах аудиторної та позааудиторної діяльності з метою усвідомлення ними сутності й змісту духовних цінностей, інтеріоризації їх як особистісної цінності, накопичення досвіду виявлення гідності, відповідальності, толерантності, милосердя, самодостатності; організація методичної роботи з викладачами, кураторами для підвищення їх компетентності щодо формування духовних цінностей студентів.

Результативний блок моделі синтезує показники її ефективності, що відображають ступінь досягнення передбачених завдань, а саме – підвищення рівня сформованості духовних цінностей студентів.

Центральним компонентом моделі, на який спрямовано дію всіх визначених взаємопов'язаних блоків, виступає особистість студента, котрій властиві духовні цінності (відповідальність, толерантність, милосердя, гідність, самодостатність).

Важлива відмінність розробленої структурно-функціональної моделі полягає в тому, що її структурні й функціональні компоненти є рухливими і динамічними унаслідок безперервних змін у змісті та характері навчально-виховної діяльності, стрімких трансформацій наукових, технічних і технологічних параметрів сфери професійної діяльності.

У четвертому розділі – **«Методичні засади формування духовних цінностей студентів у навчально-виховному процесі ВНЗ»** – висвітлено формувальний етап дослідно-експериментальної роботи, представлено розроблене змістово-методичне забезпечення формування духовних цінностей студентів під час навчання та в позааудиторній діяльності відповідно до визначених педагогічних умов.

Формування духовних цінностей студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу було побудовано на основі розробленої структурно-функціональної моделі, визначених та обґрунтованих педагогічних умов її ефективної реалізації. Отже, змістово-методичне забезпечення формування духовних цінностей студентів систематизовано відповідно до педагогічних умов.

Відповідно до *першої педагогічної умови*, конструювання духовно спрямованого змісту навчання студентів передбачало корегування навчальних програм та оновлення методичного забезпечення суспільно-гуманітарних дисциплін («Філософія», «Історія української культури», «Культурологія», «Етика і естетика») та дисциплін професійно-педагогічного циклу («Загальна педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогічна майстерність», «Теорія і методика виховання»). Оптимізація пошуково-дослідної діяльності студентів в межах означених дисциплін мала на меті забезпечити сприятливі умови для опанування знань про особливості духовного світу людини, визначення духовних цінностей як феномену особистісного буття, способи їх прояву у суспільному житті. Водночас забезпечувалось формування вмінь і навичок сприйняття інформації духовного змісту, самостійного ознайомлення зі зразками духовної культури, обрання, формулювання і відстоювання власної точки зору у питаннях морального вибору.

З'ясовано, що значний потенціал щодо формування духовних цінностей студентської молоді має розроблений спецкурс «Духовні цінності особистості: шляхи формування», оскільки він створює оптимальні умови для здобуття студентами знань про духовні цінності, інтеріоризації їх як особистісної цінності, накопичення досвіду виявлення гідності, відповідальності, толерантності, милосердя, самодостатності. Змістове наповнення занять зі спецкурсу було спрямоване на активне навчання студентів вольової саморегуляції, прийомів самовиховання, ознайомлення з техніками ефективного самопрограмування щодо виявлення духовних цінностей у повсякденному житті та екстремальних ситуаціях. Програмою спецкурсу передбачено самостійну роботу юнаків і дівчат над особистісним розвитком: індивідуальний тренінг самовиховання; застосування комплексу методів і засобів самоорганізації; опанування вмінь і навичок інтелектуального, емоційного, творчого самозбагачення.

Відповідно до *другої педагогічної умови*, формування у студентській групі виховного середовища, що активізує інтеріоризацію студентами духовних цінностей відбувалось у різноманітних формах організації навчально-виховного процесу ВНЗ. Означені форми систематизовано за такими ознаками: зміст і педагогічна ефективність щодо розвитку когнітивного, емоційно-ціннісного й праксичного компонентів духовних цінностей особистості; теоретичне й практичне значення стосовно формування оптимальних моделей взаємин у системі «викладач, куратор – студент – студентський колектив»; ступінь самостійності та активності студентів; місце та частка застосування в навчально-виховному процесі; часовий інтервал здійснення.

Форми і методи, застосовані у процесі формування духовних цінностей, добирались з огляду на їх соціальну зумовленість і практичну значущість, для забезпечення різноманітних способів взаємодії викладачів і студентів. Провідними формами, за яких утверджувалися і розвивалися духовні цінності студентів, обрано:

теоретичне навчання (лекція, семінар, спецкурс, конференція тощо);

комбіноване навчання (самосемінар, співлекція, взаємолекція, тренінг-курс, усний журнал);

навчально-практичні: година куратора, година спілкування, веб-квест, брейн-ринг, прес-конференція, екскурсія);

практично-масові (конкурс, свято, вечір запитань і відповідей, КВК, турнір за вподобаннями); проектна, суспільно корисна (у формі волонтерського руху) діяльність.

Для досягнення ефективності процесу формування духовних цінностей студентів застосовано низку методів, а саме: сократівські бесіди, сюжетно-рольові ігри, ділові ігри, складання індивідуальних програм особистісного зростання, самопрезентація, розроблення та захист творчих проектів, дискусійні «гойдалки», вирішення індивідуально-ціннісних проблем («кути», «сніжки», «графіті»), вправи, обговорення моральних дилем та ін.

Зокрема, студентську молодь зацікавили години спілкування («У пошуках одвічних цінностей», «Духовні виміри нашого життя», «У милосердя погляд небайдужий»); веб-квести («Толерантна особистість», «Відповідальний вчинок, відповідальна поведінка», «В гідності сила людини», «Милосердя як духовна

цінність», «Особистісна самодостатність»); реалізація проектів («Посади дерево – залиши про себе згадку університету», «Стан охорони здоров'я в нашому місті», «Зробимо світ чистішим», «Турбота» тощо).

В академічних групах, залучених до експерименту, було проведено тренінг-курс, що охоплював серію занять за темами «Духовні цінності особистості», «Сприяння власному духовному вдосконаленню», «Людина починається з добра», «Відповідальність – оберіг життя», «Вчимося бути толерантними» та ін. Під час тренінгу студенти мали нагоду вдосконалити знання про духовні цінності, формувати навички позитивної вербальної й невербальної комунікації, виявляти гідність, відповідальність, милосердя, толерантність у взаєминах, розвивати вміння щиро ділитися своїми почуттями і розуміти почуття інших, усвідомлено сприймати потреби та проблеми інших людей, вирішувати конфліктні ситуації, проявляти активну життєву позицію, навчатися усвідомлювати власні досягнення.

Щодо *третьої педагогічної умови*, обґрунтовано значущість і зміст *педагогічної підтримки* як допомогу викладача, куратора академічної групи, спрямовану на формування глибокої внутрішньої мотивації до оволодіння духовними цінностями, самоосвіти, самовиховання, а також на сприяння адаптації до умов реального навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

В індивідуальній підтримці студента щодо вияву духовних цінностей визначено кілька взаємопов'язаних етапів: діагностичний – з'ясування проблем розуміння й прояву духовних цінностей у взаєминах; пошуковий – спільний пошук причин і способів розв'язання проблем виявлення духовних цінностей у відносинах; проектувальний – проектування змін та налагодження взаємин з метою наближення до вирішення проблеми; діяльнісний – взаємодія викладача та студента у побудові власного алгоритму вияву духовних цінностей; рефлексивний – аналіз спільної діяльності щодо вирішення проблеми, обговорення отриманих результатів, способів уникнення подібних проблем у майбутньому.

До основних принципів забезпечення педагогічної підтримки щодо формування духовних цінностей студентів відносимо такі: їх згода на допомогу й підтримку, орієнтація на здатність студентів до самостійного вибору вияву вчинку-гідності, вчинку-толерантності, вчинку-відповідальності, вчинку-милосердя у взаєминах. Доведено, що педагогічна підтримка студентів у процесі формування духовних цінностей повинна мати системний характер, оптимізувати спілкування, підвищувати рівень особистісного розвитку викладача, а також передбачати можливість вияву індивідуального стилю спілкування, гнучкий і творчий підхід до вирішення проблем виховної взаємодії, прагнення суб'єктів до саморозвитку.

Встановлено, що ефективність процесу формування духовних цінностей значною мірою залежить від особистісних та професійних якостей викладача, куратора. Саме тому частиною експериментальної роботи було визначено організацію спеціального навчання викладачів. Робота з викладачами передбачала вирішення таких завдань: забезпечення усвідомлення педагогами необхідності реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі; розширення кола знань викладачів про сутність духовних цінностей особистості, форми, методи формування та способи діагностики духовних цінностей у студентів; проектування і реалізація виховної діяльності з урахуванням вікових та індивідуальних

особливостей юнаків і дівчат. Навчання викладачів передбачало впровадження в систему роботи університету *методичного семінару-практикуму «Духовні цінності особистості: сутність, зміст та особливості формування»*. Структура занять методичного семінару-практикуму охопила такі форми роботи: лекції-діалоги, семінари, дискусії, розв'язання педагогічних завдань, обмін досвідом, тренінг педагогічної рефлексії, обговорення результатів діагностування студентів.

У п'ятому розділі *«Дослідно-експериментальна перевірка ефективності структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу»* – представлено аналіз результатів формувального етапу експерименту в динаміці сформованості духовних цінностей студентів.

На підсумковому етапі дослідження (після завершення формувального етапу експерименту) було проведено контрольний експеримент для визначення динаміки рівнів сформованості духовних цінностей студентів у контрольній і експериментальній групах.

Оцінка результатів експериментальної роботи здійснювалася на основі кількісного та якісного аналізу змін у рівнях сформованості духовних цінностей студентів (метод λ -критерій Колмогорова-Смирнова, ϕ^* -кутове перетворення Фішера), порівняльного аналізу показників у експериментальних і контрольних групах (метод рангової кореляції Спірмена).

Аналіз результатів дослідження засвідчив факт суттєвого скорочення кількості студентів з низьким рівнем сформованості *когнітивного компоненту* духовних цінностей в ЕГ (на початку експерименту – 39,2 %, наприкінці – 7,2 %). У КГ динаміка цих процесів виявилась менш помітною, оскільки після завершення експерименту чисельність студентів з низьким рівнем когнітивного компоненту становила 28,4 % (до експерименту – 31,2 %). У 21,7 % студентів ЕГ і 33,3 % КГ констатовано середній рівень сформованості знань про духовні цінності і механізми їх вияву (проти 35,4 % респондентів ЕГ і 33,2 % КГ на початку експерименту). Отже, в експериментальній групі виявлено більш суттєву динаміку, ніж у контрольній групі.

Рівень сформованості *емоційно-ціннісного компоненту* духовних цінностей студентів, за результатами формувального етапу експерименту, зазнав позитивних змін. Виявлено збільшення кількості респондентів ЕГ, для яких характерна спрямованість на взаємодію, підтримку позитивних взаємин (з 19,2 % до 48,5 %), у КГ цей показник збільшився лише на 0,8 %. Спостерігалася тенденція до збільшення кількості студентів ЕГ зі спрямованістю на ділову співпрацю (34,6 % – після завершення експерименту, 10,2 % – на його початку). Спрямованість на себе діагностували в 16,9 % студентів ЕГ – після завершення експерименту та 41,2 % – на початку експерименту. Результати контрольного зрізу засвідчили, що в КГ суттєвих змін не відбулось.

На етапі контрольного зрізу проаналізовано рівень сформованості *практичного компоненту* духовних цінностей студентів. Результати дослідження засвідчили, що в ЕГ знизилася чисельність респондентів, які виявляють духовні цінності ситуативно (середній рівень сформованості): 40,7 % – на початку експерименту, 16,9 % – після його завершення. У 40,1 % студентів ЕГ та 29,3 % КГ зафіксовано

вияв духовних цінностей у більшості випадків (достатній рівень сформованості), що на 10,4 % більше, ніж на констатувальному етапі експериментального дослідження. У КГ відбулося зростання лише на 0,8 %. В ЕГ у 34,9 % студентів встановлено постійний вияв духовних цінностей (високий рівень сформованості) – на противагу 8,3 % (на початку експерименту). Водночас зафіксовано зменшення показників низького рівня сформованості практичного компонента духовних цінностей в ЕГ на 4,9 %, у КГ – тільки на 1,9 %.

Узагальнення показників сформованості духовних цінностей учасників ЕГ та КГ після завершення формуального етапу експерименту демонструє позитивну динаміку: високий рівень сформованості духовних цінностей властивий 32,8 % респондентів ЕГ та 10,6 % студентів КГ; достатній рівень зафіксовано у 39,9 % учасників ЕГ та 17,4 % студентської молоді КГ; середній рівень притаманний 20,1 % студентам ЕГ та 35,6 % – КГ; низький рівень – 7,2 % респондентів ЕГ та 36,4 % – КГ.

Характеристику рівнів сформованості духовних цінностей студентів до та після завершення формуального етапу експерименту подано у таблиці.

Таблиця

Характеристика рівнів сформованості духовних цінностей студентів до та після формуального етапу експерименту

Рівні	Контрольна група			Експериментальна група		
	до експерименту	після експерименту	динаміка	до експерименту	після експерименту	динаміка
Низький	40,0 %	36,4 %	-3,6 %	38,8 %	7,2 %	-31,6 %
Середній	36,0 %	35,6 %	-0,4 %	37,3 %	20,1 %	-17,2 %
Достатній	16,3 %	17,4 %	+1,1 %	15,3 %	39,9 %	+24,6 %
Високий	8,7 %	10,6 %	+1,9 %	8,6 %	32,8 %	+24,2 %

Показники рівнів сформованості духовних цінностей студентів ЕГ на контрольному етапі дослідження значно перевищують показники КГ, що підтверджує ефективність розробленої структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу та відповідних педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та наукове вирішення проблеми формування духовних цінностей студентської молоді у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Результати проведеного дослідження підтвердили правомірність провідних положень головної та часткових гіпотез, засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і надали підстави для таких висновків:

1. На основі аналізу наукових джерел у філософії, психології, педагогіці обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування духовних цінностей особистості.

Аналіз підходів до визначення сутності поняття «духовні цінності» дав змогу інтерпретувати його як певний ступінь єдності духовно-моральних властивостей індивіда, що виявляються в суб'єкт-суб'єктних та міжкультурних взаєминах, скеровують, орієнтують, регулюють стосунки людей. Вони виступають у гармонійній єдності людини із самою собою, з іншими людьми, природою, суспільством.

У дисертації уточнено сутність поняття «*духовні цінності студентської молоді*» як інтегральне особистісне утворення, спрямоване на інших людей (відповідальність, толерантність, милосердя) та на себе (гідність, самодостатність), що робить поведінку конструктивною та забезпечує можливість здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адаптацію та самореалізацію особистості в суспільстві.

Досліджено проблему формування духовних цінностей особистості в історико-педагогічній ретроспективі. Зокрема, з'ясовано, що ця проблема ще не знайшла достатнього розкриття в контексті педагогічної теорії. У працях учених-педагогів (М. Демков, О. Духнович, М. Корф, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга) акцентовано увагу на характерних ознаках духовних цінностей, з-поміж яких: чуттєве ставлення до світу, вияв гідності, поваги, доброзичливості, толерантності, честі, почуття обов'язку у ставленні до людей і батьківщини. Духовність виявляється, насамперед, у суспільно значущих прагненнях особистості.

Визначено провідні методологічні підходи (системний, аксіологічний, полісуб'єктний) та принципи формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

2. Визначено змістову структуру феномену духовних цінностей особистості, яка представлена взаємопов'язаними і взаємозумовленими *компонентами*: 1) когнітивним, який охоплює знання про сутність і зміст духовних цінностей особистості, відповідні моделі соціальної поведінки; 2) емоційно-ціннісним, котрий визначається почуттями, переживаннями, що відображають ставлення студентів до духовних цінностей як особистісних надбань; 3) праксичним, що проявляється у здатності особистості до практичних діянь (вчинків) на основі духовних цінностей.

З'ясовано, що студентський вік є оптимальним для розвитку ціннісно-сміслових структур свідомості особистості й характеризується як завершальний етап підготовки до самостійної професійної діяльності. Духовні цінності студентів зумовлюються їх ціннісними орієнтирами, моральними переконаннями, взаємостосунками з оточуючими, здатністю діяти відповідно до соціально прийнятих норм поведінки. Вони відображають ставлення до себе, інших людей, навколишнього світу.

Згідно зі структурою феномену визначено та обґрунтовано критерії й показники сформованості духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів, виділено чотири рівні їх сформованості: високий, достатній, середній, низький.

Критерієм когнітивного компоненту виступає *знання про духовні цінності, глибина їх осмислення та усвідомлення доцільності оволодіння ними* (показники: розуміння сутності духовних цінностей особистості (відповідальність, толерантність, милосердя, гідність, самодостатність), механізмів їх прояву та усвідомлення необхідності їх виявлення в щоденній життєдіяльності; знання

моральних норм, правил, моделей поведінки, прийнятих у соціумі, та усвідомлення доцільності їх дотримання; володіння системою знань про комунікативні властивості особистості, засоби і механізми взаємодії). *Критерієм* емоційно-ціннісного компонента визначено *значущість для особистості духовних цінностей як основи поведінки, діяльності та спілкування* (показники: ціннісне ставлення до правил, моделей поведінки, прийнятих у соціумі; емоційно-позитивне ставлення до себе, одногрупників, інших людей, навколишньої дійсності; гуманістична установка на взаємодію; розвинута емпатія; емоційна саморегуляція). *Критерієм* практичного компонента виступає *здатність особистості діяти на основі духовних цінностей* (показники: свідомо регульована поведінка, діяльність, спілкування на основі морально-духовних норм; ціннісний характер суб'єкт-суб'єктної взаємодії, готовність до соціально значущої активності).

3. Розкрито потенціал суспільно-гуманітарних дисциплін та позааудиторної діяльності у формуванні духовних цінностей студентської молоді.

На основі аналізу змісту навчальних дисциплін «Філософія», «Історія української культури», «Культурологія», «Етика і естетика», «Загальна педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогічна майстерність», «Теорія і методика виховання» визначено, що потенціал суспільно-гуманітарних навчальних дисциплін зумовлений особливостями змісту, що становить собою сукупність теорій, положень, норм, знань із галузей, що безпосередньо пов'язані з духовним і соціальним життям людини і людських спільнот, створюють умови для всебічного, гармонійного розкриття духовного та творчого потенціалу особистості, а саме: освіта, виховання, наука, культура, мораль, релігія, свобода, права і обов'язки людини, інформаційний простір, соціальна активність, праця, благодійність та ін. Водночас встановлено факт недостатньої висвітлення в проаналізованих програмах питань духовності, духовних цінностей, духовного становлення і розвитку особистості.

За результатами вивчення досвіду позааудиторної діяльності вищого навчального закладу зроблено висновок, що організація виховного процесу не завжди орієнтована на створення умов для саморозвитку, самоідентифікації особистості студента, реалізації його природних задатків і здібностей, формування в нього духовних цінностей. Обґрунтовано, що потенціал позааудиторної діяльності щодо формування духовних цінностей студентської молоді може бути реалізований за цілеспрямованого комплексного застосування різноманітних форм і методів, що передбачають вирішення й моделювання професійних завдань і ситуацій, озброєння студентів методами й прийомами управління власним настроєм, самопочуттям і поведінкою, «прогривання» життєвих ситуацій, які ефективно сприяють формуванню духовних цінностей.

4. Розроблено *структурно-функціональну модель формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу*, основні компоненти якої відображено у цільовому (мета і завдання), теоретико-методологічному (методологічні підходи, принципи), змістовому (компоненти феномену «духовні цінності особистості»), технологічному (педагогічні умови; форми, методи, засоби формування духовних цінностей студентів), результативному (підвищення рівня сформованості духовних цінностей студентів) блоках.

Визначено та обґрунтовано педагогічні умови ефективності формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу (конструювання духовноспрямованого змісту навчання студентів вищого навчального закладу; формування у студентській групі виховного середовища, що активізує інтеріоризацію студентами духовних цінностей; педагогічна підтримка студентів у духовному самовизначенні, вияві духовних цінностей в освітньому процесі вищого навчального закладу).

5. Розроблено та апробовано змістово-методичне забезпечення формування духовних цінностей студентської молоді у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Конструювання духовно спрямованого змісту навчання студентів передбачало корегування навчальних програм та оновлення методичного забезпечення суспільно-гуманітарних дисциплін («Філософія», «Історія української культури», «Культурологія», «Етика і естетика») та дисциплін професійно-педагогічного циклу («Загальна педагогіка», «Історія педагогіки», «Педагогічна майстерність», «Теорія і методика виховання»). Оптимізація пошуково-дослідної діяльності студентів в межах означених дисциплін мала на меті забезпечити сприятливі умови для опанування знань про особливості духовного світу людини, визначення духовних цінностей як феномену особистісного буття, способи їх прояву у суспільному житті.

З'ясовано, що значний потенціал у процесі формування духовних цінностей студентської молоді має розроблений *спецкурс «Духовні цінності особистості: шляхи формування»*, оскільки він створює оптимальні умови для здобуття студентами знань про духовні цінності, інтеріоризації їх як особистісної цінності, накопичення досвіду виявлення гідності, відповідальності, толерантності, милосердя, самодостатності. Змістове наповнення занять зі спецкурсу було спрямоване на активне навчання студентів вольової саморегуляції, прийомів самовиховання, ознайомлення з техніками ефективного самопрограмування щодо виявлення духовних цінностей у повсякденному житті та екстремальних ситуаціях. Програмою спецкурсу передбачено самостійну роботу юнаків і дівчат над особистісним розвитком: індивідуальний тренінг самовиховання; застосування комплексу методів і засобів самоорганізації; утвердження морально-етичних почуттів, опанування вмій і навичок інтелектуального, емоційного, творчого самозбагачення.

Формування у студентській групі виховного середовища, що активізує інтеріоризацію студентами духовних цінностей, відбувалось у різноманітних формах організації навчально-виховного процесу ВНЗ. Форми і методи, застосовані для формування духовних цінностей, добирались з огляду на їх соціальну зумовленість і практичну значущість; провідними формами навчально-виховного процесу обрано такі: теоретичного навчання (лекція, семінар, спецкурс, конференція тощо); комбінованого навчання (самосемінар, співлекція, взаємолекція, тренінг-курс, усний журнал); навчально-практичні: година куратора, година спілкування, веб-квест, брейн-ринг, прес-конференція, екскурсія); практично-масові (конкурс, свято, вечір запитань і відповідей, КВК, турнір за вподобаннями); проектна, суспільно корисна (у формі волонтерського руху) діяльність.

Для досягнення ефективності процесу формування духовних цінностей студентів використано низку методів, зокрема: сократівські бесіди, сюжетно-рольові ігри, ділові ігри, складання індивідуальних програм особистісного зростання, самопрезентація, розроблення та захист творчих проєктів, дискусійні «гойдалки», вирішення індивідуально-ціннісних проблем («кути», «сніжки», «графіті»), вправи, обговорення моральних дилем.

Обґрунтовано значущість і зміст педагогічної підтримки у процесі формування духовних цінностей студентської молоді як допомогу викладача, куратора академічної групи, спрямовану на формування глибокої внутрішньої мотивації до формування духовних цінностей, самоосвіти, самовиховання, а також сприяння адаптації до умов реального навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Встановлено, що ефективність формування духовних цінностей студентської молоді значною мірою зумовлена особистісними та професійними якостями викладача, куратора. Доведено ефективність *методичного семінару-практикуму «Духовні цінності особистості: сутність, зміст та особливості формування»*, спрямованого на підвищення рівня готовності викладачів до вирішення завдань формування духовних цінностей у студентів. Структура занять методичного семінару-практикуму охопила такі форми роботи: лекції-діалоги, семінари, дискусії, розв'язання педагогічних завдань, обмін досвідом, тренінг педагогічної рефлексії та ін.

6. Дослідно-експериментальним шляхом перевірено ефективність структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу та педагогічних умов її ефективної реалізації. Згідно з результатами діагностування рівнів сформованості духовних цінностей у студентів контрольної та експериментальної груп, доведено ефективність зазначеної структурно-функціональної моделі: узагальнення показників сформованості духовних цінностей учасників ЕГ та КГ після завершення формувального етапу експерименту демонструє позитивну динаміку: високий рівень сформованості духовних цінностей властивий 32,8 % респондентів ЕГ (динаміка: +24,2 %); достатній рівень зафіксовано у 39,9 % учасників ЕГ (динаміка: +24,6 %); середній рівень притаманний 20,1 % учасників ЕГ (динаміка: -17,2 %); низький рівень – 7,2 % студентам ЕГ (динаміка: -31,6 %).

Отже, аналіз результатів формувального етапу дослідження довів ефективність визначених теоретико-методичних засад формування духовних цінностей студентської молоді у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, підтвердив педагогічну доцільність і дієвість розробленої структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді та педагогічних умов її ефективної реалізації. Проведена експериментальна робота сприяла здобуттю студентами відповідних знань, становленню внутрішньої мотивації, розвитку емоційно-ціннісного та праксичного компонентів феномену, що забезпечило інтеріоризацію духовних цінностей.

Перспективи подальшого дослідження проблеми пов'язані з поглибленим концептуальним аналізом духовних цінностей особистості в сучасних умовах, виявом ставових та індивідуальних відмінностей проявів духовності, особливостей

їх формування у студентської молоді. Потреба такого аналізу зумовлює пошук адекватних методів діагностики цього інтегрального утворення в контексті цілісного особистісного розвитку студентів та теоретичне обґрунтування ефективних освітніх технологій з його формування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Лаппо, В. В. (2017). *Формування духовних цінностей студентської молоді в початково-виховному процесі вищого навчального закладу: теоретико-методичні засади*. (Монографія). Івано-Франківськ: НАІР. (17,9 др.арк.).

Статті у наукових фахових виданнях (у тому числі ті, які індексуються в науково-метричних базах)

2. Лаппо, В. В. (2012). Використання української агіографії у системі духовно-морального становлення учнівської молоді. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Педагогіка і психологія»: Тематичний випуск «Духовно-моральне виховання молодого покоління. Вітчизняний і зарубіжний досвід»*, 21, 51–59.

3. Лаппо, В. В. (2013). Проблеми впровадження навчальних курсів морально-духовного спрямування у систему сучасної української освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Ч. 1)*, 2, 125–134.

4. Лаппо, В. В. (2014а). Виховання духовних цінностей студентської молоді засобами національної культури. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького: Серія «Педагогіка»*, 2 (13), 142–146.

5. Лаппо, В. В. (2014б). Виховання шляхетної особистості в контексті педагогічних традицій й освітніх інновацій. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді (Кн. 1)*, 18, 388–397.

6. Лаппо, В. В. (2014с). Прилучення студентської молоді до цінностей духовної культури в освітньому просторі класичного університету. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Ч. 1)*, 1, 217–223.

7. Лаппо, В. В. (2015а). Актуалізація етнопедагогічних традицій у виховному процесі ВНЗ – важливий чинник формування духовних цінностей студентства. *Нова педагогічна думка*, 3(83), 95–98.

8. Лаппо, В. В. (2015б). Духовно-ціннісне самовизначення особистості студента в освітньому просторі вищої школи. *Вісник Черкаського університету: Серія «Педагогічні науки»*, 1(334), 66–73.

9. Лаппо, В. В. (2015с). Методологічне підґрунтя формування духовних цінностей як пріоритетного чинника соціальної активності студентської молоді. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького: Серія «Педагогіка»*, 1(14), 47–54.

10. Лаппо, В. В. (2015d). Організаційно-методичні засади духовного розвитку особистості студента в освітньому просторі вищого навчального закладу. *Нова педагогічна думка*, 2(82), 46–49.

11. Лаппо, В. В. (2015e). Організація дозвілля як чинник активізації особистісного потенціалу студента. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»* (Т. 8(59)), 35, 167–174.

12. Лаппо, В. В. (2015f). Педагогічні чинники розвитку духовно-ціннісної сфери особистості студента. *Педагогічні науки*, 67, 366–370.

13. Лаппо, В. В. (2015g). Передумови використання Інтернет-ресурсів в якості засобів духовно-морального виховання студентів. *Педагогічні науки*, 68, 114–119.

14. Лаппо, В. В. (2015h). Проблеми і перспективи вдосконалення процесу виховання духовних цінностей студентів в умовах ВНЗ негуманітарного профілю. *Педагогічний дискурс*, 18, 118–123.

15. Лаппо, В. В. (2015i). Провідні засади оптимізації духовних потреб студентів в умовах сучасної вищої школи. *Інженерні та освітні технології. Тематичний випуск: «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи»*, 3(11), 74–77.

16. Лаппо, В. В. (2015j). Психологічний клімат академічної групи – чинник виховання духовних цінностей особистості студента. *Наука і освіта: Психологія. Науково-практичний журнал Південноукраїнського національного університету імені К. Д. Ушинського*, 10, 86–91.

17. Лаппо, В. В. (2015k). Роль куратора академічної групи у розвитку духовного потенціалу студентів ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3(47), 364–371.

18. Лаппо, В. В. (2015l). Сутнісна характеристика рефлексії як складової процесу формування духовних цінностей студентів ВНЗ. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді (Кн. 1)*, 19, 321–330.

19. Лаппо, В. В. (2015m). Теоретичні засади вдосконалення духовної сфери особистості студента в умовах вищої школи. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія (Ч. 1)*, 20, 128–135.

20. Лаппо, В. В. (2015n). Формування духовних цінностей студентів ВНЗ у процесі навчальної діяльності. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання у закладах освіти (Ч. 1)*, 12, 277–285.

21. Лаппо, В. В. (2016a). Значення проектної діяльності в процесі особистісно-орієнтованого виховання студентської молоді. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 5(59), 147–154.

22. Лаппо, В. В. (2016b). Технологія залучення творів кіномистецтва у процес виховання духовних цінностей студентів ВНЗ. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки (Ч. 1)*, 3(300), 60–67.

23. Лаппо, В. В. (2016c). Тренінгова діяльність як чинник оптимізації процесу виховання духовних цінностей студентів ВНЗ. *Вісник Черкаського університету: Серія «Педагогічні науки»*, 2, 92–97.

24. Лаппо, В. В. (2016d). Форми активізації діалогічного спілкування як провідного чинника виховання духовних цінностей студентів ВНЗ. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: «Міжнародні Чепанівські психолого-педагогічні читання» (Т. 1 (17))*, 36, 174–83.

25. Лаппо, В. В. (2017a). Діагностика сформованості духовних цінностей студентів, які здобувають педагогічну освіту. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Серія Педагогічні науки (Ч. II)*, 7(312). 63–76.

26. Лаппо, В. В. (2017b). Організація процесу виховання духовних цінностей студентської молоді під час тематичної табірної зміни. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 27, 52–56.

27. Лаппо, В. В. (2017c). Психолого-педагогічні засади розвитку емпатії у контексті духовно-ціннісного самовизначення студентів ВНЗ. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді (Кн.1)*, 21, 343–354.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

28. Лаппо, В. В. (2015a). Роль гуманітарного образования в процессе формирования духовных ценностей личности студента. *Вестник Академии Педагогических Наук Казахстана*, 5, 24–30.

29. Lappo, V. (2015b). Spiritual and Value Self-determination of Student's Personality in Educational Space of High School. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 3(28), 10–13.

30. Lappo, V. (2015c). Use of Internet Resources as a Means of Spiritual Education of Classical University Students. *The New Educational Review*, 4(42), 123–133.

31. Lappo, V. (2017). Technology of attraction of film art works in the spiritual values education process of high school students. *The New Educational Review*, 3(49), 213 – 223.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

32. Лаппо, В. В. (2009). Агиографическая литература – методологическая основа формирования духовно-нравственных качеств личности. *Традиция. Духовность. Правопорядок: материалы четвертой международной научной конференции*, Тюмень (РФ), 22–23 мая 2009. (с. 95–97). Тюмень: Тюменский юридический институт МВД России.

33. Лаппо, В. В. (2010). Активизация изучения агиографии как условие повышения профессиональной и морально-этической культуры студентов филологических специальностей. *Актуальные проблемы современного научного знания: материалы III международной научно-практической конференции*, Пятигорск (РФ), 11–12 января 2010. (с. 194–201). Пятигорск: ПГЛУиздат.

34. Лаппо, В. В. (2010). Значение русской агиографии XX века в духовном развитии современного общества. *Государство, общество, церковь в истории России XX века: материалы IX международной научной конференции*, Иваново (РФ), 10–11 февраля 2010. (с. 110–116). Иваново: Издательство Ивановского государственного университета.

35. Лаппо, В. В. (2010). Теоретико-методические предпосылки интеграции агиографии в систему профессионального и духовно-нравственного становления

студентов педагогического вуза. *Духовно-нравственное воспитание на основе отечественных культурно-исторических и религиозных традиций и ценностей: материалы международной научно-практической конференции*, Минск (Республика Беларусь), 27 мая 2010. (с. 334–336). Минск: Институт философии Национальной академии наук Беларуси.

36. Лаппо, В. В. (2011). Самобутність української агіографії в контексті вітчизняної духовної культури. *Українська культура та ментальність: самобутність в умовах глобалізації: матеріали III всеукраїнської науково-практичної конференції*, Ялта, 28–30 січня 2011. (с. 44–48). Сімферополь: ЦРОНІ.

37. Лаппо, В. В. (2011). Педагогическое значение христианской агиографии и пути ее интеграции в систему гуманитарного образования. *Социальное учение церкви и современность: материалы международной научно-практической конференции*, Орел (РФ), 12–13 мая 2011. (с. 349–352). Орел: Орловский государственный университет.

38. Лаппо, В. В. (2013). Проблеми морально-духовного виховання школярів засобами християнської етики. *Матеріали ІХ звітної наукової конференції викладачів Коломийського інституту*, Коломия, 16 лютого 2013. (с. 40–45). Івано-Франківськ: НАІР.

39. Лаппо, В. В. (2013). Провідні чинники удосконалення фахової підготовки педагогів до викладання навчальних курсів духовно-морального спрямування. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю*, Хмельницький, 25–26 квітня 2013. (с. 144–146). Хмельницький: ХНУ.

40. Лаппо, В. В. (2013). Проблеми формування професійної моралі в процесі фахової підготовки майбутнього педагога. *Проблеми моралі: теорія та практика: збірник тез учасників IV міжнародної наукової конференції з етики*, Яремча, 24–25 травня 2013. (с. 185–187). Івано-Франківськ: Симфонія форте.

41. Лаппо, В. В. (2013). Приобщение к православному искусству как фактор духовного развития будущего педагога. *Культура и религия в XXI веке: проблемы и перспективы: материалы II международной научно-практической конференции*, Саратов (РФ), 23 июля 2013. (с. 65–70). Саратов: Издательство ЦПМ «Академия бизнеса».

42. Лаппо, В. В. (2013). Передумови інтегрування календарної обрядовості у процес духовного розвитку учнів сучасної гірської школи. *Карпати-Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів: матеріали II міжнародної спільної українсько-американської науково-практичної конференції*, Івано-Франківськ, 24–26 вересня 2013. (с. 136–139). Івано-Франківськ: Плай.

43. Лаппо, В. В. (2014). Педагогічний супровід духовного розвитку студентської молоді в умовах університетської освіти. *Якість вищої освіти: чинники формування конкурентоспроможності випускників: матеріали XXXIX міжнародної науково-методичної конференції*, Полтава, 23–24 січня 2014. (с. 256–259). Полтава: ПУЕТ.

44. Лаппо, В. В. (2014). Педагогічні чинники розвитку духовно-ціннісної сфери особистості студента. Січневі педагогічні читання, Сімферополь, 31 січня 2014. (с. 86–88). Сімферополь: НІЦ КІПУ.

45. Лаппо, В. В. (2014). Роль православного творческого наследия в духовном становлении студенческой молодежи. *Молодежь Кировской области: материалы V межрегиональной (с международным участием) научно-практической конференции*, Киров (РФ), 20 февраля 2014. (с. 19–23). Киров: Палитра.

46. Лаппо, В. В. (2014). Формування духовної культури майбутнього педагога у процесі професійної підготовки. *Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах гуманізації вищої освіти: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*, Хмельницький, 26 лютого 2014. (с. 6–8.). Хмельницький: Видавництво Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

47. Лаппо, В. В. (2014). Виховання духовної культури майбутнього педагога в процесі фахової підготовки. *Матеріали X звітної наукової конференції викладачів Коломийського інституту*, Коломия, 21 лютого 2014. (с. 55–60). Івано-Франківськ: НАІР.

48. Лаппо, В. В. (2014). Культура міжетнічного спілкування – визначальна передумова формування толерантності у студентському осередку. *Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Ялта, 20–21 березня 2014. (с. 194–199). Ялта: РВНЗ КГУ.

49. Лаппо, В. В. (2014). Духовность как базисная основа формирования нравственной культуры личности современного студента. *Духовно-нравственные основы будущего России: материалы международной научно-практической конференции*, Владивосток (РФ), 27–28 марта 2014. (с. 163–168). Владивосток: Издательство Дальневосточного федерального университета.

50. Лаппо, В. В. (2014). Формування етнопедагогічної компетентності майбутнього вихователя в умовах магістратури педагогічного ВНЗ. *Стандарти дошкільної освіти: дискурс науки і практики: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*, Київ, 11 квітня 2014 (с. 164–172). Київ: Університет імені Бориса Грінченка.

51. Лаппо, В. В. (2014). Інтерпретування духовних цінностей як проблема світоглядних орієнтирів сучасного студентства. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Житомир, 22–23 травня 2014. (с. 109–115). Житомир: Видавництво ЖДУ імені І. Франка.

52. Лаппо, В. В. (2014). Теоретико-методичні засади формування особистої й професійної гідності в процесі духовного розвитку майбутнього фахівця. *Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця: матеріали науково-практичної конференції*, Харків, 11–12 червня 2014. (с. 182–187). Харків: Видавництво Харківського національного університету.

53. Лаппо, В. В. (2014). Культурно-освітній простір класичного університету як передумова виховання духовних цінностей студентської молоді. *Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти:*

матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Мелітополь, 12–13 червня 2014. (с. 168–170). Мелітополь: Видавництво МДПУ імені Б. Хмельницького.

54. Лаппо, В. В. (2014). Теоретичні засади вдосконалення духовної сфери особистості студента в умовах вищої школи. *Духовність у становленні та розвитку особистості: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції*, Івано-Франківськ, 9–11 жовтня 2014. (с. 367–375). Івано-Франківськ: Плай.

55. Лаппо, В. В. (2015). Психологические механизмы формирования духовных ценностей в контексте становления личности. *Наука, образование, культура: материалы международной научно-практической конференции, посвященной 24-ой годовщине образования Комратского Государственного Университета*, Комрат (Республика Молдова), 11 февраля 2015. (с. 383–387) Комрат: Комратский государственный университет.

56. Лаппо, В. В. (2015). Современные проблемы образования и пути их решения в науке и практике. *Наука и образование в современном мире: материалы международной научно-практической конференции*, Караганда (Республика Казахстан), 20 февраля 2015 (с. 5–8). Караганда: РИО «Болашак-баспа».

57. Лаппо, В. В. (2015). Формирование духовно-ценностной экзистенции личности студента в условиях гуманитаризации университетского образования. *Проблемы и перспективы инновационного развития университетского образования и науки: материалы международной научной конференции*, Гродно (Республика Беларусь), 27 февраля 2015. (с. 270–272). Гродно: Гродненский государственный университет.

58. Лаппо, В. В. (2015). Оптимізація духовних потреб студентів у навчально-виховному процесі вищої школи. *Матеріали XI звітної наукової конференції викладачів Коломийського інституту*, Коломия, 4 березня 2015. (с. 45–50). Івано-Франківськ: НАІР.

59. Лаппо, В. В. (2015). Науково-методичне забезпечення духовного зростання студентства в процесі професійного становлення. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, 19 березня 2015. (с. 56–57). Київ: НАУ.

60. Лаппо, В. В. (2015). Виховання духовних цінностей в умовах ВНЗ як провідний чинник особистісного зростання студентської молоді. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції*, Суми, 26–27 березня 2015. Т. 1, (с. 31–34). Суми: Видавництво Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

61. Лаппо, В. В. (2015). Проблемы аксиологизации учебно-воспитательного процесса высшей технической школы. *Ценности и нормы в потоке времени: материалы VI международной научной конференции*, Курган (РФ), 9–10 апреля 2015. (с. 68–70). Курган: Издательство Курганского государственного университета.

62. Лаппо, В. В. (2015). Формування відповідальності як духовної цінності особистості майбутнього професіонала. *Вища школа: сучасні тенденції розвитку: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*, Черкаси, 24 квітня 2015. (с. 82–85). Черкаси; Слов'янськ: Видавництво Б. І. Маторіна.

63. Лаппо, В. В. (2015). Пріоритетність духовного розвитку студентської молоді в контексті євроінтеграції вищої освіти України. *Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції*, Мукачево, 14–15 травня 2015. (с. 165–167). Мукачево: Видавництво «Карпатська вежа».

64. Лаппо, В. В. (2015). Проблеми формування духовних цінностей особистості у координатах психолого-педагогічних досліджень. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти: збірник наукових праць за матеріалами X міжнародної науково-практичної конференції*, Рубіжне, 30–31 травня 2015. (с. 137–140). Рубіжне: Транс-Прес.

65. Лаппо, В. В. (2015). Проблемы духовного совершенствования личности студента в условиях высшей школы. *Стратегия качества в промышленности и образовании: материалы XI международной конференции*, Варна (Болгарія), 1–5 июня 2015. (с. 229–235). Варна: Acta Universitatis Pontika Euxinus.

66. Лаппо, В. В. (2015). Устройство гуманитарной среды – неотъемлемый фактор духовного становления студенческой молодежи. *Актуальные проблемы гуманитарного образования: материалы II международной научно-практической конференции*, Минск (Республика Беларусь), 22 октября 2015. (с. 148–153). Минск: Вараксин.

67. Лаппо, В. В. (2015). Пути совершенствования духовно-ценностной сферы личности студента в условиях высшей школы. *Совершенствование системы подготовки кадров в высшем учебном заведении в контексте современных вызовов: материалы научно-практической конференции*, Гродно (Республика Беларусь), 26–27 октября 2015. (с. 225–227). Гродно: Гродненский государственный университет имени Янки Купалы.

68. Лаппо, В. В. (2016). Роль ІКТ в процесі духовного самовдосконалення особистості студента. *Матеріали XII звітної наукової конференції викладачів Коломийського інституту*, Коломия, 14 лютого 2016. (с. 4–12). Івано-Франківськ: НАІР.

69. Лаппо, В. В. (2016). Проектна діяльність академічної групи – визначальний чинник студентоцентричної моделі сучасного університету. *Сучасний викладач у студентоцентричній моделі освітнього процесу університету: матеріали науково-практичного семінару*, Івано-Франківськ, 3–4 березня 2016 (с. 67–70). Івано-Франківськ: Видавництво ТОВ «ВГЦ «Просвіта».

70. Лаппо, В. В. (2016). Віртуальна тематична екскурсія – нетрадиційна форма організації національно-патріотичного виховання студентської молоді. *Викладач і студент: мобільність в умовах кредитно-трансферної системи: збірник доповідей і тез міжнародної науково-практичної конференції*, Черкаси, 28 квітня 2016. (с. 60–62). Черкаси: Видавництво ЧНУ імені Б. Хмельницького.

71. Лаппо, В. В. (2016). Філософське осмислення механізмів формування духовних цінностей особистості. *Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: матеріали III міжнародної наукової конференції*, Одеса, 27 травня. 2016. (с. 193–198). Одеса – Дніпропетровськ: Видавництво

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

72. Лаппо, В. В. (2016). Особливості рефлексії духовно-ціннісного самовизначення особистості у період професійного становлення. *Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Мелітополь, 3–4 червня 2016. (с. 124–128). Мелітополь: Видавництво МДПУ.

73. Лаппо, В. В. (2016). Тренінгова активність академічної групи – педагогічна умова духовно-ціннісного самовизначення особистості студента. *Actual questions and problems of development of social sciences: International Scientific-Practical Conference, Lodz (Republic of Poland), 28–30 June 2016*. (р. 13–16). Kielce: Holy Cross University.

74. Лаппо, В. В. (2016). Педагогічний супровід духовного вдосконалення особистості студента під час навчання в магістратурі. *II Дунайські наукові читання: духовно-творча константа морального розвитку особистості: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 60-річчю педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, Ізмаїл, 23 вересня 2016. (с. 28–31). Ізмаїл: РВВ ІДГУ «СМИЛ».

75. Лаппо, В. В. (2016). Оновлення змісту виховної роботи ВНЗ – передумова формування духовних цінностей студентства. *Вища школа і ринок праці: інтеграція, модернізація, інтернаціоналізація: збірник тез доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції*, Мукачєво, 19–21 жовтня 2016. (с. 124–126). Мукачєво: Видавництво МДУ.

76. Лаппо, В. В. (2016). Літературно-музична вітальня – форма організації духовно насиченого дозвілля студентської молоді. *Розвиток виховної роботи у сучасному вищому навчальному закладі: змістовні домінанти та тенденції: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*, Харків, 22 листопада 2016. (с. 206–210). Харків: ФОП Петров В. В.

77. Лаппо, В. В. (2017). Роль взаємин викладачів і студентів ВНЗ у процесі утвердження духовних цінностей особистості майбутнього педагога (За результатами констатувального експерименту). *Інновації у вищій освіті: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Дніпро, 16–17 червня 2017. (с. 58–62). Кам'янське: ЛДТУ.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

78. Лаппо, В. В. (2010-2011). Теоретичні засади використання гуцульської етнокультури в процесі морально-духовного виховання. *Гірська школа Українських Карпат*, 6–7, 183–185.

79. Лаппо, В. В. (2012а). *Методика виховної роботи в літніх оздоровчих таборах: навчальний посібник*. Івано-Франківськ: НАІР.

80. Лаппо В. В. (2012b). *Основи етнопедагогіки: навчальний посібник*. Івано-Франківськ: НАІР.

81. Лаппо, В. В. (2012с). *Основи науково-педагогічних досліджень: навчальний посібник*. Івано-Франківськ: НАІР.

82. Лаппо, В. В. (2013). В. О. Сухомлинський про визначальні чинники морально-духовного виховання школярів. О. І. Поясик, Г. С. Тарасенко, М. П. Ковальчук (Ред.). *Актуальні проблеми вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць* (с. 55–61). Івано-Франківськ: НАІР.

83. Лаппо, В. В. (2013а). *Вступ до спеціальності: дошкільна освіта: навчальний посібник*. Івано-Франківськ: НАІР.

84. Лаппо, В. В. (2013b). *Теорія виховання: навчальний посібник*. Івано-Франківськ: НАІР.

85. Лаппо, В. В. (2013с). *Філософія: навчально-методичний посібник*. Івано-Франківськ: Плай.

86. Лаппо, В. В. (2014а). Визначальні психолого-педагогічні чинники удосконалення духовно-ціннісної сфери особистості студента. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та фахової освіти*, I, 23–28.

87. Лаппо, В. В. (2014b). *Основи педагогічних досліджень: навчальний посібник*. Івано-Франківськ: НАІР

88. Лаппо, В. В. (2014с). *Педагогіка дошкільна: навчально-методичний посібник*. Івано-Франківськ: НАІР.

89. Лаппо, В. В. (2015b). Особливості виховання духовних цінностей студентської молоді в університетах США. *Психолого-педагогічний журнал «Професійне становлення особистості»*, 4, 71–76.

90. Лаппо, В. В. (2016а). Етнопедагогічні засади інтегрування українських календарних традицій в процесі оновлення національної освіти. *Україна–Цивілізація: Утвердження українського цивілізаційного простору: духовно-історичні передумови, сучасні тенденції та перспективи розвитку*. (Т. 5), 264–273.

91. Лаппо, В. В. (2016b). *Виховання духовних цінностей студентської молоді в осередку академічної групи ВНЗ: методичні рекомендації*. Івано-Франківськ: НАІР.

92. Лаппо, В. В. (2016с). Шляхи підвищення читацької культури студентської молоді в умовах гуманітаризації вищої освіти. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та фахової освіти*, I, 33–40.

93. Lappo, V. (2015a). Prerequisites for Calendar Ritualism Integration to the Process of Spiritual Development of Students of Mountain Regions. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Vol. 1)*, 2–3, 136–139.

АНОТАЦІЇ

Лаппо В. В. Теоретико-методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2018.

У дисертації вперше здійснено теоретичне узагальнення та наукове вирішення проблеми формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. На основі аналізу наукових джерел

з філософії, психології, педагогіки обґрунтовано теоретико-методичні засади формування духовних цінностей особистості.

Уточнено сутність поняття «духовні цінності студентської молоді». Окреслено змістову структуру духовних цінностей особистості у взаємозв'язку когнітивного, емоційно-ціннісного, праксичного компонентів. Визначено та обґрунтовано критерії й показники, рівні сформованості духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів.

Розкрито потенціал суспільно-гуманітарних дисциплін та позааудиторної діяльності вищого навчального закладу щодо формування духовних цінностей студентської молоді. Розроблено, експериментально перевірено та доведено ефективність структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу та педагогічних умов її ефективної реалізації.

Ключові слова: духовні цінності, гідність, відповідальність, толерантність, милосердя, самодостатність, студентська молодь, структурно-функціональна модель, педагогічні умови, виховне середовище, педагогічна підтримка, навчально-виховний процес, вищий навчальний заклад.

Лаппо В. В. Теоретико-методические основы формирования духовных ценностей студенческой молодежи в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев, 2018.

В диссертации отражено теоретическое обоснование и экспериментальное исследование проблемы формирования духовных ценностей студенческой молодежи. Определены основные подходы к решению этой проблемы в современной педагогической науке.

Анализ понятия «духовные ценности» в философии, культурологии, социологии, психологии позволил интерпретировать его как определенную степень единства духовно-нравственных свойств индивида. Уточнены и охарактеризованы основные духовные ценности, интериоризация которых способствует духовному совершенствованию личности студента: ответственность, толерантность, милосердие, достоинство, самодостаточность.

Раскрыта сущность понятия «духовные ценности студенческой молодежи» как интегральное личностное образование, направленное на других людей (ответственность, толерантность, милосердие) и на себя (достоинство, самодостаточность), которое делает поведение конструктивным и обеспечивает субъект-субъектное взаимодействие, адаптацию и самореализацию личности в обществе.

Установлен потенциал общественно-гуманитарных дисциплин и внеаудиторной деятельности в формировании духовных ценностей студентов. Проведен анализ содержания отдельных учебных предметов, определены возможности их использования для повышения эффективности исследуемого процесса.

Обоснована содержательная структура духовных ценностей студенческой молодежи, которая включает когнитивный, эмоционально-ценностный, практический компоненты. В соответствии со структурой разработаны критерии и показатели сформированности духовных ценностей студенческой молодежи; выделены четыре уровня их сформированности (высокий, достаточный, средний, низкий).

Разработана структурно-функциональная модель формирования духовных ценностей студентов в учебно-воспитательном процессе вуза. Указанная модель содержит цель, конкретизированную в задачах, методологические подходы, принципы, компоненты, педагогические условия, технологическое обеспечение и прогнозируемый результат.

Обосновано предположение, что успешность формирования духовных ценностей студентов обеспечивается при следующих педагогических условиях: конструирование духовнонаправленного содержания учебно-воспитательного процесса; формирование в студенческой группе воспитательной среды, активизирующей интериоризацию студентами духовных ценностей; педагогическая поддержка студентов в нравственном самоопределении, проявлении духовных ценностей.

Утверждается, что формы и методы формирования духовных ценностей должны быть социально обусловлены и практически ориентированы, что позволит преподавателям определить способы взаимодействия со студентами, степень их активности в учебно-воспитательном процессе и временной интервал его осуществления.

Доказано, что разработанный автором спецкурс «Духовные ценности личности: пути формирования» имеет значительный потенциал для формирования духовных ценностей студенческой молодежи, поскольку оптимизирует интеграцию знаний о духовных ценностях, совершенствование умений и навыков их реализации в ситуациях морального выбора.

Конкретизированы пути усовершенствования процесса формирования духовных ценностей, одним из которых является организация методической работы с преподавателями, кураторами академических групп для повышения их компетентности.

Установлено, что эффективность исследуемого процесса повышается при направленности учебной и внеаудиторной деятельности на одновременное развитие когнитивного, эмоционально-ценностного, практического компонентов духовных ценностей личности каждого студента.

Успешное формирование духовных ценностей возможно также при условии внедрения в учебно-воспитательный процесс вуза смоделированных педагогических форм межличностного взаимодействия, которые через реальные переживания и поисковую деятельность мотивируют студентов к сознательному проявлению духовных ценностей в повседневной жизни; выработки преподавателями, кураторами академических групп техники формирования духовных ценностей посредством целенаправленной теоретической и методической подготовки, научно-методического обеспечения учебно-воспитательного процесса.

Анализ результатов опытно-экспериментальной проверки подтвердил педагогическую целесообразность и эффективность разработанной и внедренной структурно-функциональной модели формирования духовных ценностей студентов высших учебных заведений, а также соответствующих педагогических условий ее реализации

Ключевые слова: духовные ценности, достоинство, ответственность, толерантность, милосердие, самодостаточность, студенческая молодежь, структурно-функциональная модель, педагогические условия, воспитательная среда, педагогическая поддержка, учебно-воспитательный процесс, высшее учебное заведение.

Lappo V. V. Theoretical and methodics principles of spiritual formation of students in the educational process of higher educational establishment. – Qualifying Research Paper as a Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Doctor of Educational Sciences in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2018.

In the dissertation, the theoretical generalization and scientific solution of the problem of forming the spiritual values of student youth in the educational process of a higher educational establishment are first presented. On the basis of analysis of scientific sources in philosophy, psychology, pedagogy the theoretical and methodological principles of formation of the individual's spiritual values are substantiated.

The essence of the phenomenon «individual's spiritual values» is specified. The content structure of the individual's spiritual values in the interaction of cognitive, emotional and value, and praxical components is determined. Criteria and indicators, levels of formation of spiritual values of students of higher educational institutions are determined and substantiated.

The potential of social and humanitarian disciplines and extra-curricular activities of a higher educational institution regarding the formation of student youth's spiritual values is revealed. The effectiveness of the structural-functional model of forming the student youth's spiritual values in the educational process of a higher educational institution and the pedagogical conditions for its effective implementation have been developed, experimentally verified and proved.

Keywords: spiritual values, dignity, responsibility, tolerance, charity, self-sufficiency, students, structural-functional model, educational conditions, educational environment, educational support, learning process, higher educational institution.